

תוצאות הארץ

נחלק לשלשה פרקים

פרק א' חיתו הארץ המדבר ממיני בהמה וחיה
ועוף ושרצים וכו'.

חי

פרק ב' צמח האדמה המדבר ממיני תבואות
וסירות וירקות וכו'.

צומח

פרק ג' אבניה ברזל המדבר ממיני אבנים
ומתכת ופלה וכו'.

דומם

ונוסף אליהם

מאמר העתים המדבר מעתות השנה.

בי בארץ תוציא צמחה וכנגה זרועיה
תצמיח בן אדני אלקים יצמיח
צדקה ותהלה נגד כל הנוכח.
(ישעי' ס"א י"א)

בחלק זה אכתוב ואבאר כל תוצאות הארץ אשר
נמצאים בה. אכן אזי ארץ חרבה ושממה היא ומינים
הרבה שנמצאו בה בימי קדם ובשנים קדמוניות כבר
אבד זכרם מהארץ, והנמצאים אינם במדרגה הראשונה,
גפרית ומלח שרפה כל ארצה. אין ענבים בגפן ואין
תאנים בתאנה. צרי אין בגלעד. מעוף השמים ועד
בהמה נדרו הלכו. קול נהי נשמע מציון איך שודדנו.

ואף בשממון ותמהון נודע גדולתה ומעלתה אשר
היה לה בימי קדם כמו שנודע ונראה בחרבות בנין
מבצר חזק ומפואר חזקו ופארו אשר היה לו בעת
שעמד על תילו.

והנה אזכיר המינים שנמצאים בארץ (הנודעים לי)
ולפעמים אזכיר גם מהמינים שלא נמצאים כעת כי
מצאתי בעזר האל ע"י חקירתתי ודרישתתי בשמותם עלי
אדמות ידיעה שלמה וביאור היטב ממין ההוא אשר
הרבה מהם לא מבוארים ע"פ האמת ממבארים ומתרגמים
חכמי ארץ מבוא השמש.

הי' יגמור בעדי הי' חסדך לעולם מעשי ידיך אל תרף.

פרק א' החי

בקר וצאן.

בקר בל"ע אֶלְבָּקֶר. נמצאים בארץ בתכלית הישפלות ומראיהם רע דקות זרעות בשר, וכל מלאכת השדה נעשה על ידיהם. גם הפרות היו חורשות וככלות כחם כי לא יצלחו לכל מלאכה ישחטו. בקר רעי (מאסט פֵּיה) לא נמצא כמעט ככל הארץ כ"א מעט מועיר בארץ הנליל במחוז צפת. בשרם קשה וסרת טעם ולא נמצא חלב בקר כי הם דלים מאוד. הזכרים יכרתו.

כבש בל"ע אֶלְחֶרֶף (1). נמצאים הרבה ולרובם אל"י שמנה מהם 8 או 10 ליטרות. האלים גדולים וחזקים מהכנישים וקרנות בראשם. טעם שֶׁמֶן האליה טוב מאוד וטעמו כמעט שמן האוזים. עז בל"ע אֶלְגִּידִי. הם דקים וּתְלָבָם טוב ואין לו ריח. מעורות העזים עושים נאדות להביא מים ושמן וחלב וכו' (כמעט כל עזי הארץ שחורים). במחוז חברון נמצא מין אי הנקרא "ג'די מאמרי" (אלוני ממרא*) והם גדולים וחזקים מעזים האחרים וגם צבע עורותיהם אדמימות שחורות (ברזין) ורוב נאדות נעשים ממין זה). רוב הבשר אשר נאכל בארץ הוא בשר צאן** ולא

(1) זה שפרנס לונקלום (נראשים ליג י"ע) במאה קטיעה במאה חורסן, הכונה כצבים, כמו שפרנס ג"כ לעיל (כ"א כ"ח) שצב כצבות שבע חורסן.

* הקרנו מעושי הנאדות ולא ידעו את השם "ג'די ממרא" ואין ספק כי השם ששמע המחבר הוא רק שבוש משם ערבי ושננה היא ליהם את השם המשובש הזה להשם הקרום "ממרא".

** בעת האחרונה הרבו האמרים לגדל בקר, וגם במחוז הלכנון יובא בקר רב.

והרבה מאחינו וכל הלועזים כמעט אוכלים בשר בקר.

שסד תבואות תוצאות הארץ סרק א' החי הארץ

מצא להם ומביאים מעבר הירדן ממחוז בִּלְקָא ואלִלְנָה (עוין). גם מעבר נהר פרת (בחדש כסלו שנת תר"ה הוכא לכאן צאן רב מעיר מוסי במדינת כורד. עיין מקומו).

איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר.

איל בל"ע אִלְנָזַל (בל"א Gazelle אולי משם הערבי גזל הנזכר) נמצאים הרבה. ובמחוז רמלא ולוד גראים עדרים עדרים ונאכלים מבני עמינו*).

צבי בל"ע אלט'בי והוא קטן ונמצא בהרי רמה ובית אל ובכנר הירדן געפריהם יקסשו וגדלים בבתי הגדולים ליוסי ולשחוק. טעם בשרו כמעט בשר יונה (והוא מין הנקרא בל"א דאמהירש). יחמור רבינו סעדי הנאון מתרגם ג"כ יחמור, וכפי ששמעתי הוא מין עז הררי (ווילדע צינע) ולא ראיתיו.

לדעתי** הוא החיה הנקרא בלשונם גזו ונמצאת דוקא בחלק אפריקא הדרומי אצל עם האטטענמאטמען" זהם צדים מהם ואוכלים בשרו כי טוב מאד הוא. והוא מנדר וממין "אנטילאפען". גופה ותמונתה כחמור גדול וראשה כראש פרה קטנה ממש. ולה קרניים גיכ בקרני פרה, כ"א טעם ארוכים ומסוצלים. ועיין מסכת חולין ג"ט ע"ב) ומפרסת פרסה ככל החיות הטהורות. ומעלת גרה ואין לה שנים למעלה.

וכאמת אינה מין צבי ואיל ואקו וגו' הנודעים לנו בשמותם ובתולדותם. ועל ידי הקירתי ורשייתי בס"ד נתברר לי ידיעה ברורה שהיא יחמור. שמצאתי בספרי סחקרי הטבע תולדותיו ומוצאיו שחיה גזו היא סרא הרבה (ווילד) ויש סכנה לצודה ולתופסה והיא מחוממת הרבה. ולדעתי שמה יחמור מלשון יחם (ויהי בעת יחם הצאן) וגם גופה (מלכד הראש) דומה לגוף חמור. וזה יחמור מלשון יחם, חמור. וכמעט כלו

* ר"ל כאשר ישנום במקרה.

** הופסה מספרו דברי יוסף דף ס"ד עמוד ב'.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ ששה

חיות המהורות ידועות הן לנו ע"פ המתרגמים והמפרשים הראשונים הקדמונים, בלתי יחמור שלא נדע מי הוא. כי האונקלוס ויב"ע ורבינו סע"ג כולם הניחוהו בשם התורה יחמורא ולא ביארוהו ולא פירשוהו כמו ששה הנותרים. כי אם שמצאתי במכלל יופי שמביא בשם ר' יונה וז"ל ויחמור כי כן קורין אותו בלשון ערבי והיא חיה דומה לעז גדול עכ"ל. ואני חקרתי ודרשתי בין הערביים על החיה הנקראת בלשונם יחמורא ואין מגיד לי. ואולי מה שכתב חיה דומה לעז גדול, איננה חמור כי אם מין ממיני אקו ודישון. כי אקו הוא תיש בר' שטיין (באק). ודישון מצאחי בתרגום הפרסי "בז פוהי" הוא עז הררי (בערג ציגע). (עין חולין דף פ' ע"א דלמא מינא דאקו נינהו). לדעתי אין ספק שיחמור הוא גנו וכן יש לתרגמו י.

אקו בל"ע אלֶבֶן. נמצאים הרבה בהר הלבנון דומה לתיש והוא קל לרוץ (בל"א שטיינבאק) ולפי הנראה הוא עזי דבלא הנזכר במסכת חולין דף פ' ע"א, ופירש רש"י כיער לבנון, וא"כ

(1) לשון סלח והפלא מלחתי בפירות החזקוני לסדר רחם בניחורי שמות החיות חיל ולצי וגו' וז"ל יחמור ציצרא כדלמרינן בצבורות הכי ציעי דיחמורא עכ"ל. בגנה היולא מהשליט, לומר שציצרא חיה כשירה היא הק מלהזכיר, חפילו בגדר חיה חינו כלל וכלל, כי ציחו ודירחו(צחים ממש) על שפת הנחלים וקיצוץ מים רצים, חגל לא צהרים וציערים כדרך כל החיות, וידע לצוט על פני המים ויש לו דמיון לחיה הנקרא כלב היס(זעעהונד) ועם צמר ושומן זבנו הוא כעצם דג ועמל יקרא, כנודע לכל מכירה ורחמו. ומה שכאב כדלמרינן בצבורות הכי ציעי דיחמורא, ודחי כונתו שידוע שציצרא מוליח הליחה שמנית הנקרא Castorium (ציעברגיל) שהוא לרפואה כידוע, וחשב שמוליח ומשליך הליחה ממנו כחמוכה ציעי, וזה ציעי דיחמורא. חכן ג' חמה לא כן הוא כי הליחה מהקבלת זמלחה צנשך (חין דריזען) וחין כונת הש"ס על קאזעארוס הנזכר, חמה שמוצק הוא חף שציצרא צהמה עמלה הוא, לפי שנשתנה בצר הליחה שהיא ממהותו ומליכותו כמ"ש הרמב"ן בפירושו על הסורה לסדר כי תשא על דבר מר דבור שהוא מושקח (מחשום) שידוע, וכן כהנו הפוסקים. חגל חלילה לומר שיחמור שהוא חיה עבודה הוא ציצרא, (מההוספות שבס"ק דברי יוסף דף קנ"ע ע"ח).

שמו תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הוא היה ולא בהמה ע"ש וצ"ע. רבסעה"ג מתרגם ועל וכן תרגם אונקלוס "יעלא" ור"ל יעל יעלי סלע. ובתרגום פרסי "קויץ פוהי" ר"ל איל הרדי.

דישון לא נודע לי. ואונקלוס תרגם "דימא" והוא החיה שיש לו קרן באמצע מצחו (איינהארן). כעת לא נמצא בארץ כ"א בחלק אפריקא המזרחי ובארץ הודו (בראשית רבה פ' ל"א נורא של ראם עלה לא"י בזמן ר' חייא בר אבא). בתרגום פרסי בא פוהי" ר"ל עז הרדי.

תאו בל"ע אלג'אמוס (בתשובת רדב"ז ח"ב סי' תרל"ח עורות ג'אמוס) נמצאים הרבה במחוז ים סמכי (חולי) ובמחוז עכו וח'יפה. וגדלו כשור והוא עב ושמן הרבה ובשרו נאכל גם מבני עמנו. והוא תור באלא, עיין רש"י. (וואלד אכס, פיפסעל).
זמר מתרגם רסעה"ג וכן בתרגום הפרסי אלג'ראפה ר"ל ג'יראספע ואין נמצא בארץ כ"א בחלק אפריקא הדרומי ובארץ אמעריקא ו).

הגמל הארנבת השפן החזיר.

גמל בל"ע אלג'מל. גמלים מניקות תרגם רסעה"ג גאקה והוא גמלה נקבה. וזה שנוכר במסכת שבת פ"ה מ"א : ונאקה בחוטם. נמצאים הרבה בארץ (ב"ר פרש"י פ' גמלים גדלים במזרח). ועל ידיהם מוליכים המשאות הגדולות בארץ הזאת. ויש מין א' זוגליו דקים גם ראשו קטן והוא קל לרוץ ונקרא גמלא פרחי (בל"ע הג'ין) ויש לו גב א' ², אכן דוקא בארץ המישור ובדרך

1) ואע"ד עזות נחמנה שנשנת פרי"ד רח"ת כנה "ג'יראספי" פ"י אשכ צלו דרך ארך מלרים, וק"ה לאל ידי לעיין ולהסתכל בהם לחקור ולדרוש באיכותם ובמקומם זמן מה, ומלחתי ורח"ת שלמה ולדק שחיה עסוקה מעלת גרה ומסרסת פרסה היא, וכל קמני עהרה זה, לכן נכון ולחמם ויליב לתרגם זמר צסס ג'יראספע, (מההוקסות שנס"ס דברי יוסף דף ק"ע ע"ב).

2) צכרי מדין (ישע"י קו ו') תרגם יצ"מ הגני מדין, והוא חגיין הנזכר, לא בפירוש צעל מחנת כהונה צכ"ר פ' חולדות שהם עיריס.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שם

חול יודע לרוץ אבל לא בארץ הררי. ונמצאים בדרך עזה למצרים כי שם מישור החול, אבל פה עה"ק נראים לעתים רחוקים מאוד. ארנבת בל"ע אלארנב. נמצאים הרבה והישמעאלים יאכלוהו. השפן. נמצאים כי מינים, מן א' דומה לקאנינכען (שטאללהאזע) בארץ אירוסא ונקרא בל"ע אלואני* ונאכלים. ומין כ' נקרא אלופר והוא גדול ממין הראשון** ודר בנקיקי הסלעים בהרים ונמצא מהם עדרים עדרים. ולפי הנראה הם מין הפראי ממין הראשון (ווילדע קאנינכען).

חזיר בל"ע אלחאנזיר ושקץ הוא לישמעאלים לכן נמצא מעט מזער בארץ ויותר מזה נמצא חזיר היער (ווילדע שוויינע) והם מפסידים הכרמים ועצי ותבואות השרה. ובזמן ממשלת איברהים פאשא שלא הניח כלי זין ביד יושבי הארץ (הפלחים) ולא יכלו להרגם התרבו עד מאוד, ונמצאים הרבה במחוז חברון בהר תבור בים סמכו ועל שפת ים המלח בין הקנים הגדלים על שפתו.

החולד והעכבר והצב והנאקה והכח והלמאה

והחמט והתנשמת.

החולד בל"ע אלחלדי (רכסעה"ג אלכלדה) גם קוראין חלנד והוא הנקרא בל"א וויעזעל, וידוע הוא ולא נמצאים הרבה בארץ. ובתרגום הפרסי מצאתי אן גורב והוא שונרא (קאמצע). העכבר בל"ע אלפאר ידוע ונמצאים הרבה גדולים (ראטטען) וקטנים. (עיין לקמן תנשמת).

הצב בל"ע אלסלחפה (שילד קרעטע) נמצאים הרבה במחוז חברון, גם קוראין בל"ע אלצאב המין חרדיון (עיין לקמן כח). האנקה בל"ע אלקנפד (איגעל). נמצאים הרבה בין טכריה לצפת; והישמעאלים אוכלים אותה. והוא ממין קיפוד הנקרא ג"כ אלקנפד (שטאכעל שוויין) הנזכר ישעי ל"ד י"א (ורשי סותר בפירושו שם י"ד כ"ג).

* בשם הזה יקרא השועל שבבה"ק ובל"א שאקאל.

** [להיפך הוא יותר קטן מהראשון ואמילו מחול.

שם תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

כח תרגום רבסעה"ג אלתרדון"י) והוא מין איידעקזע גדולה שנמצא בחרבות ובין עשבי השדה. ארכו בערך חצי אמה (עם זנבו) ותמיד פתנענע בראשו ונמצאים הרבה בארץ. ובארץ מצרים לוקחים צאתם לצבוע אדום, גם קוראים אותו בלע אלצ'ב והוא צאב ר"ל הצב הנזכר לעיל (ולא ידעתי להכריע).

הלטאה תרסעה"ג אלעטאיא והוא בלשון ערבי של ארץ מצרים וארץ אפריקא (כי ידוע תדע שיש הפרש בין לשון ערב ארץ ישראל וארץ סור"י וארץ ערב ובין לשון ערבי ארץ מצרים וכו') והוא מין איידעקזע הקטנה הנמצא בבתים. ובארץ הזאת קוראים אותו אלאכוכרישי, גדלו כמספח עם זנבו. ובתרגום הפרסי מצאתי יואן גז" והוא הנקרא בל"א שילדקרעטע (עיין צב) ואינו נכון, כי נמצא בדברי חז"ל זנב הלטאה ואין לצב זנב כנודע. החומט בל"ע אלחלזון (שנעקע) ומוכח מזה שחלזון

התכלת מין חומט (שנעקע), וכן הוא ברבה סוף פרשת כי תבא החלזון הזה כישגדל מלבושו גדל עמו עכ"ל. והה שנעקע כנודע. ותרסה"ג יואל חרבא" והוא ג"כ מין איידעקזע גדולה. ומצאתי א' בנג אשר בחצרי שארכו כחצי אמה (עם זנבו שהוא כחצי ארכו) ועוביו כשלשה אצבעות וגונו ירוק ככרתי (גריץ), ובו חברברות ירוקות כזהב (נעלב) ויוכל להפך ולהשתנות גונו ובפרט בעת כעסו. ואחר שצדתי נהפך עורו לירוק כזהב והחברברות נהפכו ללבן. גבו עב וחד כגב דג שמן ובעורו כמו לקחות (רונצעלן) ועיניו הם דבר נסלא כי יוכל להפך א' לימין וא' לשמאל או א' למעלה וא' למטה, ומוכח שהוא הנקרא בל"א כאסעלעאן שדרכו לראות כן. ושאלתי להישמעאלים על שם שרץ שצדתי ואמרו לי יאלחארבא" והוא שתרנס הנאון על החומט.

תנשמת תרסעה"ג ואלסמכרץ** והוא הסרטן (קרעכס) הנמצא בנחלי הארץ והישמעאלים לא יאכלוהו. ולפי פירש"י

* יש אומרים שהתרדון הוא זכר הצבי

** בהנדפס (פריו תרג"ט) כתוב בויקרא וגם בדברים יואלשאהין.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שמש

והמפרשים הוא טלפא Toulpe (מילואורף) ו הנקרא בל"ע
"אלפאר אלארד" (עכבר אדמה), ונמצאים הרבה בעסק שרון (ולפי
דעתי לתפור פרות (ישעיה ב' כ') הוא מל"ע "פאראת" ור"ל השרץ
"פארא" החוסר, הוא מילואורף).

ראיתי להאריך מעט לבאר איכות ומהות שרץ זה כי בידיעה
זאת מיושבת תמיה גדולה בלשון דברי חז"ל. אמרינן במסכת
מועד קטן דף ו' ע"ב צדין את האישות וכו' במועד וכו' מאי
אישות אר"י בריה שאין לה עינים עכ"ל. והכונה על תנשמת

(1) מלחתי כחירה צדצרי רש"י בשם זה: (ויקרא י"ח י"ח) ולא
התנשמת פירש"י הוא קלצא שירץ Chauvesouris (פלעדערמויס) ודומה
לעכבר הסורחת צלילה, ותנשמת האמורה צטרלים היא דומה לה ואין
לה עינים וקוראין לה טלפא עכ"ל. צמסכת צילה דף ז' ע"א וכן
צכורות דף ז' ע"ב פירש רש"י בעלף קלצר שורץ דומה לעכבר ויש
לו כנפים, וצמסכת חולין דף ס"ג ע"א אמר רבי (תנשמת) צלות
שצבופות קיפוף צלות שצטרלים קורפדאי, ופירש רש"י קיפוף ליחית וכו':
שקוראים קלצא שורץ שדומה לטלפא שצטרלים, קורפדאי טלפא עכ"ל.
והנה מוכח שמצא תנשמת ובעלף שניהם קלצא שורץ (פלעדערמויס)
וכן צישעיה צ' כ' ולעטלפים פירש קלצא שורץ. ואיך אפשר שתנשמת
ועטלף עוף אי הם ול"ע.

ואנצ אכתוב מה שקשה לי מה שאמרינן צמסכת צרכות דף
כ"ז ע"ב צ' כל מיני עופות יפין לחלוט חוץ וכו' וקורפדאי פירש רש"י
טלפא. הלל לפי לשון הש"ס צמסכת חולין הנזכר לעיל מוכח שקורפדאי
הוא שרץ ולא עוף (ועיין בערוך ערך קורפדאי שנוצח גרסא אחרת
בגמרא שלנו שהציל צלות שצטרלים אשכרתי עכ"ל. וא"כ אפשר
שקורפדאי עוף הוא). ואמת אניד שנמצא צמדינת רוסיא עוף חי
הנראה דוקא צעת השלב והקור ושמו צלשון רוס' קארפדאי והוא
צתמונת החור (פעלדטויצע) וקטן ממנו ונכניס ראשו צשלב ופך
חופשין אוחו, ואולי כוונת חז"ל כל מיני עופות וכו' חוץ מן קורפדאי
על עוף זה.

שע תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הנ"ל (מילואורף). וראיתי בספרי חכמי העמים החוקרים הפוערים פיהם לבלי חוק על לשון זה באמרם שיש עינים קטנים לאישות (מילואורף) הנזכר, ומוכח שנעלמה מחז"ל ידיעת מציאות שרץ זה. ואמת הדבר כי בהיותי בחו"ל חקרתי פעמים הרבה על ענין זה ומצאתי בכולן עינים קטנים מאוד והם מכוסים בשער העור עד שכמעט אינם נראים כ"א כחקירה ודרישה, והייתי כמשתאה על המראה הזה, והי' יודע שישנים הרבה הייתי בצער על הדבר הזה כי לא ידעתי להשיב לאנשים המדברים בדברי חז"ל, כי לא יכולתי להכחיש המציאות. ועתה שזכיתי לשבת בקדש וחקרתי ודרשתי הרבה על כל תוצאות הארץ שמעתי מצאתי וראיתי שנמצאים ב' מינים הנקראים בל"ע יפאר אלארד, א' הוא עכבר ממש הנמצא בחורי הישדות הנקרא אצליהם עכבר השדה (פעלד מויז) והב' היא האישות. אכן אין תמונתה ובריאותה כאישות (מילואורף) הנמצא בארץ המערב כרחוק מזרח ממערב. תמונתה כמעט כחתול בן יומו, ארכה טפחים וראשה עבה וגדול ועגול, ואין לה עינים כלל ועיקר. ויש לה פה פתוח ר"ל כלא שפתים כ"א ד' שנים ב' גדולים תחתיים דקים וארוכים מאוד והם סמוכים וכמעט כמחוברין. וכ' קטנים עליוניים קצרים מאוד והם מחוברים באף. ובהם נושכת ואוכלת השרשים בארץ, יש לה ד' רגלים כתמונת אישות שבארץ המערב שבהם חופרת ומסנה עפר הארץ, ובצד הראש העגול נמצאים ב' נקבים קטנים שהם אזנים, ולא יש לה זנב. ועובדי האדמה צדים מהם כי הם מפסידים שרשי הזרעים, ומביאים מהם פה העירה חיים למכרם. כי אומרים שרמה היא רפואה, ובעמק שרון נמצאים הרבה. ואתה ידידי הקורא, וזה לך האות שכל דברי חז"ל אמתיים ואף שנראים לפעמים סותרים המציאות אבל בחקירה וכדרישה ובדיעת איכות ומהות ועניני הארץ מקום חכמים אלה נמצא שכל דבריהם אמת וצדק. וכבר שלחתי שרץ זה לאות ולמופת למדינת המערב לעיר המהוללה מינך München במדינת באיערן במוזעאום

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעה

של המלך. כדי שיראו וידעו אמיתת הדבר.
הצפרדע כל"ע "אלאקרוק" נמצאים הרבה בארץ. (כתרא
דה ע"ג ע"ב) היא אקרוקיתא וכו' ר"ל צפרדע הנקבה.
חיתו יער.

ארי כל"ע "אלספּע" נראה לפעמים כמדבר דרך מצרים
אבל בא"י לא נמצא.

קוף כל"ע "אלמיטון" גם קוראין "אלועטון" נמצאים בנכול
מצרים ולפעמים מביאים לארץ ליחוק ולוקה. ולפי דעתי אדגי
השדה (כלאים פ"ה מ"ה) מין קוף הדומה לאדם והולך בקומה
זקופה והוא הנקרא אוראנג אודאנג (בלשון מאלייא אוראנג אדם
אודאנג דומה ור"ל דומה לאדם) הנמצא בנכול הודו.

נמר כל"ע "אלנימר" (מינער) נמצא על שפת הירדן בנכול
ירחו. גם בהר תבור והר הלכנון. כשנת תקצ"ד כשהתריבו השלחין
עה"ק צפת נראה נמר א' בתוך העיר. כי לא נמצא איש א'
בחלק העיר ששם בתי יהודים בערך ג' שבועות. והם בורחים
מהאש. והערבים עושים בלילה סדורה גדולה סביב אהליהם כדי
שלא יקרבו אליהם.

זאב כל"ע "אלזאב" נמצאים הרבה וביותר במחוז באניאס
וחאספיא (זאבים בקעו יותר משי צאן ירושלמי ר"מ ביצה).

שועל כל"ע אלתעלב נמצאים מינים שונים.
צבוע כל"ע אלצ'פּע (היענע) נמצאים בהרי יהודה ובהרי
לוד ובהרי הגליל ומזיק לאדם וחופר בקברים. ולעתים רחוקים
נראה בהר הזיתים.

דוב כל"ע "אלדיב" נמצאים בהרי הלכנון וחרמון ובהרי
כרמל ותבור, באניאס וחאספיא.

סוס כל"ע אלפּרש (מלשון פרש פרשים) נמצאים טובים זיפים.
חמור כל"ע "אלחמאר". נמצאים הרבה מאוד. גם נמצא
חמור הכר והוא הנקרא בדברי חז"ל ערווד כל"ע "אלפארע"
(פרא למוד מדבר ירמיה ב' כ"ה) וביותר בג'בל הוא הר' אדום.
והערביים יאכלוהו.

שעב תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

פרד בל"ע "אלפאגלא" נמצאים הרבה ליהם מדיכוק סוס וחמור.
כלב בל"ע אלפלל, נמצאים הרבה ושוכבים בחוצות כי
לא אדונים להם ולא נראים בבתים. והם שקטים ולא יזיקו גם
לעובר ושכ ודורך עליהם. ודבר פלא מצאתי וראיתי בהם אף
שהחום רב וחזק בארץ הזאת כמעט לא נשמע שא' מהם ישתגע
כדרך כל הכלבים בארץ החום. וביותר שלא ימצאו מים
בחוצות לרוות צמאונם כחום היום.
חתול, שונרא בל"ע "אלקש" (קאמצע) נמצאים הרבה וגם
אלה שוכנים בחוצות ולא יגדלו בבית והם נכנסים דרך הנגות
וחומסים וגונבים כל מה שאינו סגור ומסוגר. ועושים תחבולות
נדולות להשיג צידם והם נראים כנגע בבית.

העופות (ויקרא י"א).

הנשר בל"ע "אלגשר", נמצאים מינים שונים בהרי הלכנון,
ובראשי הסלעים קניהם.
פרס בל"ע "אלטקאב" וכן תרגם רבסה"ג, והוא מין גייער.
עזני בל"ע "אלטנקא" * (הוראתו צואה ר"ל צואה ארוך)
גם רגליו נבוהים וגדלו כשתי אמות. והוא נ"כ מין גייער. ונ'
אלה נמצאים דוקא בהרי הלכנון ובמחוז "הדורסי".
דאה בל"ע "אלחראה" ** (והוא מין עוף החושף (רויב פאגעל)
וגדלו כאוה וראיתיו פה שיבוא על גני כתי העיר לחשוף דבר מה.

* התרגום הזה הוא תרגום רסע"ג. אולם כבר העיר הראב"ע במירושו על
ההורה שמעות הוא כי השם "אלענקא" בלשון ערבי הונח על דבר שלא נמצא בעולם
ולא הי' ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי הלשון הזה א"כ לא יתכן שיאמר השם
דבר שלא הי'. ובאמת גם חוקרי הלשון הנכחים כותבים כי העוף הזה יגדע
בשם ונעלם בנשכ. ודברי המחבר הם רק שמועת שוא ששטע מאחד המנומים
שראה עוף כזה בהרי הלכנון.

** גם זה הוא מתרגום רסע"ג. אולם בדבריוס (י"ד י"ג) שישם כתיב ד אה במקום
ד אה (ולדעת חז"ל) הולין ס"ג (ראה ודאה אהת היא), מתרגם "ואל ג' רה" שהוראתו עוף
הדורסי. והוא שם כולל לכל מיני עופות שמאיהו ורק את ה ד י ה שהיא נזכרת רק בדבריוס.
ולדעת חז"ל שם אחת היא עם א י ה. מתרגם ת ב א ?

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שענ

איה בל"ע יאלצדא" ר"ל עוף הציד. והוא מין סאלקע. והערביים מלמדים אותו לצוד ציד להביא ויש מינים שונים. מין א' קוראים יאלבאשק" ומין א' הויץ.

עורב רכס"הג מתרגם יאלנראביב" * והערביים קוראים אותו "אלקאק". והוא Robe הידוע. ונמצא עוד מין עורב קטן מיקאק" וקוראים אותו יאלזאחזור" **. והוא הנקרא בדברי חכז"ל זוזיר"ב ר"ס"ה זוזיר מין עורב. לא על חנם הולך זוזיר אצל העורב לפי שהוא מינו.

בת היענה בל"ע יאלנעא" (שטרונים) בגבול ארץ מצרים במדבר. ובתרגום פרסי מצאתי יאן שזתור מורג" פרושו הגמל עוף, ר"ל עוף הדומה לגמל.

תחמס בל"ע יאלחפאף" (ר"ל החוטף) רויבפאגעל. והוא מין איילע.

שחף תרכס"הג אלסאף. והערביים קוראים אותו "אלהאקוב" שקורא כן (קוקוק). ובתרגום הפרסי "אן שחין" (ע"ן תנשמת). נץ בל"ע יאלבאז" וכן בתרגום הפרסי "אן בוז" הוא מין סאלקע, ומלמדים אותו לצוד ציד ונמצאים הרבה בעבר הנהר במחוז דיארבקאר.

כוס בל"ע אלכום וכן תרס"הג והוא נאכטאיילע ודר בחרכות וקולו קול יליל קוקוע קוקוע. (ונשמע בלילה קולו פה עה"ק במקום המקדש החרב. אנ"ל**).

שלך תרכס"הג יוזמאג" והוא בל"ע דג*** (ר"ל השולה דגים מהים ובמחוזים כנרת נמצאים הרבה).

ינשוף בל"ע יאלבאשאק" והוא מין איילע (נאכטאיילע) בתרגום הפרסי "אן לאגלאג" (ע"ן חסידה).

* [שם העורב בערבית "נראב" ורסע"ג מביא את הרבים של המלה הזאת מאשר כי אחריו כתוב למינוי.

** [מהעוף הזה נמצא הרבה מאד והם יתושו הרבה על הישרות אחרי הזריעה ואוכלים את הזרעים עד כי האכרים נאלצים למעטים לזרוע שנית.

*** [ר"ת אוי נא לנו.

**** [דג בל"ע אלסמק, ואין לו כל יחס להשם יוזמאג שהוא עוף ידוע.

שעד תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

תנשמת תרסעה"ג שאהין והערבים קוראים טיר אַלְלִיל
(ר"ל עוף הלילה) פלעדערמויס.

קאת רבסעה"ג וכן בתה"פ יקוק"והוא הנזכר במסכת שבת
דף כ"א ע"א: עוף א' יש בכרכי הים וקיק שמו. והערבים קוראים
אותו "אלג'מל אלבחר" ר"ל גמל הים, והוא הגדול מכל עופות
המים ויש לו בצוארו כמו כים אשר ימלא בו מים ודגים ולכן
שמו קאת שמקיא המים והדגים ליבשה מכים שבצוארו והוא
הנקרא בל"א יקראפה גאנוי. ולעתים רחוקים נראה במחוז ים כנרת.
הרחם בל"ע אלסְנַאֶקְנַאק נמצא במדבר מצרים וביותר
בחלק הכארבאריא (אפריקא הצפונית) ובעת שפורח קורא סראקראק
סראקראק. גדלו כיונה (במסכת חולין דף ס"ג ע"א רחם הוא
שרקוק) עיין תרגום אונקלוס.

חחסידה בל"ע אללֶאֶקְלֶאק (בל"א שטארך) ונמצאים ב' מינים
לבנים ושחורים. במחוז עזה נמצאים הרבה. בתה"פ "אן ספ"ד מורג"
פירושו העוף הלבן, עיין תרגום אונקלוס.

האנפה רסה"ג "בבנה" ר"ל הנקרא פאסאניא המצפפה מה
ששומע ואינו נמצא בארץ כ"א שטביאים מארץ טורקיא.

הדוכיפת תרסה"ג "הודהוד" (ר"ל הוד הוד שהודו כפול,
זה שפי' רש"י שכרבלתו כפול והוא ווידע האסף בל"א.

עטלף בל"ע אַלְזֶנְנַא (שוואלבע) בתה"ס יאן שב סרף"
פירושו הפורח בלילה וכונתו פלעדערמויס. וכחוף הים הגדול
נמצא מין א' עטלף והם הרבה מאד והוא עטלף הים (זעע שוואלבע).
וזה לשון התוספתא דחולין פ"ג אנשי שוק העליון שבירושלם
היו אוכלין את סינוניא לבנה מפני שקרקבנו נקלף עכיל, הוא
מין עטלף הים שיש לה נוצות לבנות על החזה ונמצאים בארץ
בשפת הים הגדול.

שליו בל"ע אַלְקוּטַא** במחוז הירדן ובעבר הירדן נמצאים
הרבה והם שמנים וגדולים כיונה (וואכטעל). ונמצאים שם כל

* [תרגום רסעה"ג (פריו תרני"ג) נדפס במעות ה' ד' ד.
** [רסה"ג סתרגם סלוי וגם באלקוראן נקרא בשם זה.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעה

כך הרכה עד שכמעט כמו את עין הארץ והערבים משליבים
אבנים עליה; בעת שפורחים ומטיתים מהם כן.

יונה בל"ע אֱלֶהָאֶסֶאֶם ונמצאים ב' מינים : יונה הבית
ויונה השדה (תור) והישבעאלים לא יאכלוה כי קדשה בעיניהם.
ועוד מין א' גדולים הנמצא בהר הלכנון כמהו הדורסי (יונה הכה
ווילדע מויבע) ואולי הם יונה דורסיות הנזכר במסכת חולין בפרק
שילוח הקן וקל"ט ב"ל. ומי יודע אם לא נודע שם אומה דורסי
גם בזמן ההוא *.

תרנגול בל"ע אֱלֶדִיק נמצאים הרבה. באי קיפרוס (ציפערן)
נמצאים גדולים ושטנים עד מאד ומפורסמים בכל הארץ. (מין
תרנגולים שקוראים סערל הינער לא נמצאים בארץ). גם נמצא
המין הנקרא תרנגול הינדיא ובל"ע אֱלֶדִיק הינדיא (עין כוש).

אוז בל"ע אֱלֶאוֹ נמצאים בשפת הים כמחוז צידון וכירות
וכנבול מצרים (דימיאט) גם אוז קטנה (ענטע) נמצאת יש, אכן
בשאר מקומות אינם נמצאים ** (ומין אוז קטנה ברה (ווילדע
ענטע) נמצאת במחוז ים כנרת.

תוכיים (ספויען) בלשון מאלייאי (מאלאנאר) נקראים נ"כ
תוכיים, אינם נמצאים בארץ וטובאים מחוץ ונקראים בל"ע טווס.
עגור בל"ע אֱלֶשוֹנֶאֶרָא המצפצף תמיד גור גור (והוא רעבהון
בל"א) גם קוראין בל"ע אֱלֶחֶגְלִי, ואולי בית חגלא נקרא כן
על שם שנמצאים שם הרבה. ונאכל מבני עמינו.

סים בל"ע אֱלֶאֶקְרוֹק, לפי שצועק תמיד אקרוק אקרוק
והוא מין קרעהע בל"א. (יב"ע ירמיה ח' ז' ברוכיי זהם קוראים
בק' אקרוק).

קורא *** (עין שהף) ולפי לשון ב"ר סוף פרש' סיד קורא

* השערתו דהיה כי נמצא שם איתא : מאן דתני הדרסאות ע"ש הורדוס
מאן דתני הדרסאות ע"ש מקומן, ולדברי שניהם הה' הוא ממקור האם ואין להכל
שיבות עם השם דורסי.

** שניהם נמצאים בכמות מעטה בכפרים אחדים וגם באחדות ממושבות אחינא.
*** דעת החכם דר. ס. מערילל בהלק האשכנזי ממאסנו הספרותי "ירושלים" שנה
ב' צד 36 כי "הקורא" הוא העוף הנקרא רעבהון והוא נמצא הרבה בהרי יהודה והערבים
יצורו מהם למכרם בבתי המלון ועוד, כי בשרו טאכל תאוה.

שעו תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

מצראה דמקורי ארוך וכו' משמע שהוא חסידה (שטארך) שנמצאים הרבה בגבול מצרים וצוארם ארוך ודק.

גם נראים לפעמים במחוז הירדן ובמחוזים כגרת מיני עופות שצוארם ארוך ודק מאוד (מין שוועהנע). ונמצא שם מין א' גדול מהחסידה והוא אדום וצוארו ארוך מאד, ולי נראה שהוא פלאמינגע בל"א.

במחוז הירדן נמצא העוף המנגן הנקרא בל"א נאכשינאל. ושאר מיני עופות לא נודעים לי בשמותם ואיכותם כי הערבים והישמעאלים לא ישיגו על ידיעה זאת ולא יכולתי לדרוש ולחקור בהם.

שרצים ורמשים.

נחשים בל"ע אלחיו נמצאים הרבה ובפרט נחש הבית, ולפעמים הולך ושכ נחש א' בחורי הבית עם גוריו ימים ושנים ולא יזיק לשום אדם. וראיתי מהם שארכו בערך אמה וחצי ועביו ג' אצבעות. איזהו שנים שעברו נראה א' בדרך ירחו ארכו יותר מג' אמות ועוביו כאמת איש ומראהו שחור. ועוברי הדרך קמו עליו והרגוהו וירד הדם כנחל שופף באלו שחטו שור סריא.

(1) עיין בירושלמי תרומות פ"ח מעשיות חליפור גלוי המים. ובעת חין נזהרים בחליפור זה ושומר פתאים ה'. חבן שמעתי שחירע מעשה צעה"ק עברי' שמת א' ע"י שסחה מים ונגולים, ומוכח שסחה מהם נחש והשליך הארץ בתוכו.

ופליאה והיא קתירה עלומה מלחתי בדברי חכ"ל צענין זה, והוא שאמרינן במסכת זרכות דף ל"ג ע"א על לשון המחניחן חפילו נחש כרוך על עקצו לא יפסיק חמר ר"ל לא שנו חלל נחש חבל עקרב פוסק עכ"ל. הנה מוכח שנחש לא יזיק (ע"פ הרוז) ועקרב יזיק. והלא אמרינן במסכת שבת דף קכ"א ע"ב ה' נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מלרים ולרעה שבניזוה ועקרב שבחדיצ ונחש שבא"י וכלב שועה בכל מקום עכ"ל. והנה מוכח שנחש שבא"י מזיק ומסוכן עד שמוחר להרגו בשבת, ואיך אמרינן שנחש לא יפסיק והלא

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעו

ודבר נפלא הוא לראות איך אנשים מהערביים ומארץ מצרים לוקחים גחשים בידיהם ומרקדים ושוחקים עמהם כמו בחבלים ולא יזיקו לו, ואם יעשה כן איש אחר ינשכו ויזיקו. ולא שנתהבולות יוציאו הארם מפיהם טרם שחקם והם יכירום, הלא לפי הנראה עושים כן גם עם הנחשים המובאים לפניהם ממקום אחר שלא היו בידיהם מקדם ולא יכירום. ודבר זה אינו בגדר הטבע *).

עקרב בלע אלעקראב, נמצאים בארץ, אולם הם קטנים בערך שמטית גדולה מאד ויטית בעקצו **), אכן אחר שעקץ ירוץ בתמהון סביבותיו ותפשוהו ויטגנוהו ביטמן ויניחו היטמן על החכורה ולא ימות כיא שהמקום או האבר ההוא יתנפח. ובעת י"א שנים עקץ לילדה בת בי שנים ותמת ביום ההוא. לדרום ירחו סמוך לירדן נמצאים עקרבים הרבה.

עקרב הגדול (קראקאדיל) בל"ע אלפודא 1), נמצאים על ישפת ים הגדול **) במחוז חיפה וקיסריין, אכן הם קטנים מאוד בערך אמה אחת.

נדל (מרכה רגלים) בל"ע יאלאם ארבע וארבעין" (על שם רוב רגליו) נמצאים הרבה בארץ. וראיתי מהם ארכו בערך חצי

תנא זח"י קאי? ועוד הלא דוקא עקרב שצחדיז וזיק ומקובן חבל עקרב שצחלר חלכות לא וזיק ואיך חנריין חבל עקרב (ר"ל שח"י) מוסק שוויק ומקובן? והנה היא סחירה כפולה ול"ע.

[וכן יש להקשות נלסון חוספחא שסחיס סוף ס"ו כי שמעק חומר הכי שהיו יוסבין וחוכלין וראו נחש ועקרב הכי חלו עוקרין חש עקסיבין וחוכלין חוחו במקום חחר וכזי ע"ס. חשמע שגם עקרב מקובן זח"י וזירושלם. ועוד שחמר נחש חו עקרב, מוכח ששניהם שוויים צמדגה ח', ולמה לענין השק חשלה מחלקין צין נחש לעקרב, שבעקרב מוסק ול"ע]. [דברי יוסף דף ל"ה ע"א].

*] ישנהו כי הם עושים דוקא עם הנחשים הנמצאים במאדוחיהם אשר הוציאו מהם לראשונה את הארץ עי עקירת השנים.

**] טעותו כי עקיצת העקרב לא תמיתו רק מסכפת יסורים של כיד טעה.
1) עיין חסובת רדב"ז חלק ג' חללה ח"א ונעשין כלים עקוים מקליפת שרץ הנניס נקרא צודה וצלע"ז קרחקולס עב"ל.
***] לא שפת ים הגדול ימצא ז"א בנהר זאדקא (נהר התכלת).

שעה תבואות תוצאות הארץ סרק א' החי הארץ

או ג' רביעית אמה ומצאתי בהם יותר מן מ' רגלים. ונושך כל כך בבשר האדם עד שלא נוכל להוציאו ולהפרידו מהבשר עד שיניחו עליו נחלת בוערת ובהרנשו האש יסוד. ולפעמים ימית בנשיכתו.

עלוקה בל"ע אלעלאק (בלוש אינעל) נמצאים הרבה במחוז צפת ובמחוז יפו.

דבורה בל"ע אלנאחל (מלשון זה נחיל דבורים ב"ק סרק י' מ"ב) המגדלים בכורות נמצאים מעטים בארץ*. אכן דבורה יערית (ווילדע ביענע) נמצאים הרבה. ורוב דבש הנמצא בארץ הוא דבש יין מבושל (זיראפסע).

נמלה בל"ע אלנאמל, נמצאים מינים שונים קטנים וגם גדולים עם כנפים לאין מספר והם כנגע בבית כי נמצאים מחנה גדולה בתוך המאכל עד אשר לא יאכל. וריח זפת מגרשם.

צרעה בל"ע אלנאמיס. צרעה המזקת לא נמצא בארץ כ"א על נכול ארץ מצרים והיא מזקת ותמית בעקצה. ונמצאה דוקא לעתים רחוקים. אכן בורחת מריח זפת זב; לכן בעת הנגע היא כל עובדי אדמה מושחין פניהם ידיהם ורגליהם בזפת הנזכר ואז לא תקרב עליהם להזיקם. (לפי הנראה היא זכוכ מצרים ישמותר להרנו בשבת, ואולי צרעה שבנינוה דומה לה). בשנת תקצ"ח בעת הקיץ הי' הנגע ההוא בארץ מצרים וימת עם רב מהם.

תולעת המשי בל"ע דוד אלחריה נמצאים הרבה בהר הלבנון במחוז הדורסי. ושולחים כמה רבבות משקלים משי לחו"ל**. חלזון אדומי (פורפור שנעקע) בל"ע "אלחלזון אחמאר" נמצאים מעטים בשפת ים הגדול אצל חיפה ועכו.

* בעת האחרונה הנהיג אחד מהנרמנים גדול הדבורים בכורות אירופיות ואחריו הוזק אחד מיושבי המושבה ואדי חנין בגדול הדבורים בכורות הגו'. והוא מוציא דבש הרבה, וגם ביתר המושבות נמצאים מגדלי דבורים אך לא בכמות רבה.
** בהמושבות הנהיגו את גדול התולעת, והפקיעות ישולחו לבית המטה שבהמושבה "אש סנה" ובית המטה יקנה ג'ב מקעיות מיושבי הר הלבנון.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעט

הארבה נקרא כל"ע "אלג'אריד". ולעתים רחוקים הוא מכת מדינה כי הם נופלים לאלפים ולרנבות אין מספר ויכסו את עין הארץ וגו'. כן ראיתי בשנת תקצ"ח ביום ב' ה"י כסלו שעה א' אחר חצות היום שבא חיל גדול ונורא בארץ. והמחנה הזה בא ממערבית דרומית והלכו ונסעו מזרחה (דרך הר הזתים). ויכסו את עין הארץ ומהם נסלו לארץ. ובזמן ההוא כבר עבר קציר כלה קיץ ולא עשו לנו רעה. והמסע היה מיטך זמן שעה א'. והם ירוקים ככרתי (נרין) וגדלם כערך אצבע. הערביים והישמעאלים צלום באש ויאכלום, וכן היהודים שהם ממדינת בארבאריא * אכלו מהם באמרם שמקובל אצלם שהמין הזה הוא חגב ומותר לאכלו.

וכן בישנה הזאת (תר"ה) ביום ו' עש"ק פ' יתרו כ"ג להדש שבט שעה וחצי אחר חצות היום בא מחנה גדולה והם באו מצפונית מערבית והלוך ונסוע דרך דרומית מזרחית. והם אדום ישחרורית (ראמה ברוין) והמסע היה בערך ג' רבעית שעה ולא כל כך גדול וכבד כמו בשנת תקצ"ח הנ"ל. אכן באו פעמים ושלוש אחר איזהו שבועות אולם דוקא מחנה קטנה. ובגליל וב"אלג'ור" התעכבו זמן מה והפסידו כמעט כל צמח האדמה עד שכמעט נעשה רעב בארץ בישנה הזאת *). וכחדש אב באו לעיר יפו וסביבותיה מהנה גדולה מערביים הנקראים עראב אל-ענזיא שוכני מדבר סוריא (בין דמשק וחלב) (אלעספא) והם לאלפים ורנבות אין מספר הם נשיהם ובניהם ומקניהם כי אין להם לחם לאכול כי הארבה אכל כל פרי האדמה אשר סביבותיהם ויכאו

* גם יהודי תימן שבשעה"ק יאכלו מין ידוע ממנו עש"י המסירה שבידם.

** גם בשנת תרמ"ח בא ארבה באר"ק אך אז כבר כלה קציר ולא הו' לו מה לאכול ויאלץ לעזוב את הארץ מהר אך בנתיב השאירו את בעיהם במעבה האדמה. ובקיץ שאחריו יצאו מאדמה לאלפים ולרנבות. ותנור הממשלה המקומית על כל האנשים שבסביבות המקום שיש סרה ורבה במאד. להשמידם. והמה גדשום לתוך העלות לעינות וישרסום. בארץ יהודא לא היו החיזק גדול כל כך אולם בארץ הגלילי אם כי גם שם להמו האכזרים נגדו כפי אכלו את יביל השרות נכיהוד את הירקות.

שפ תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הארץ לשבור בר ומוכרים מקניהם וכל אישר להם בלחם. ויבקשו לשבת בארץ עד עת הגשמים עת חרישה וזריעה. ויצר לכל יושבי הארץ כי יתר הארבה אבל הערבי.

ויש מין עוף הנקרא בל"ע אלזמארמר ידומה לעוף הנקרא בל"א גאלדאמער) הוא שטן לארבה ובשמעו קול עוף הזה בורה מן הארץ.

מוזמן ממשלת ענדאלא פאשא בעכו ובערך 18 שנים ייעברו עליה הארבה על כל ארץ הגליל. ויצו לכל עמו לאמור כל איש ואיש יביא מדה א' מהם. ולא הועיל עד שבתחבולה גדולה הביא מעופות האלה ואלה גרשום מן הארץ. גם רוח דרומית ודרומית מזרחית הוא לשטן להם.

ד ג י ם .

דגים נמצאים הרבה בים הגדול ובים כנרת ובים סומכי ומעטים בירדן ומהם מינים שונים גדולים, מהם כשלשים ליטרות*). אכן לא ממיני דגי הנחלים הנמצאים בחו"ל. ובים יפו נמצא לפעמים מין דג שבשרו מבהיק כלילה בחשך כמו עץ גרקב (Phosphorisch, פאספאריש), (איוב מ"א ב"ה אחריו יאיר נתיב). וראיתי בשרו מבהיק כלילה גם אחר גי ימים שמונת במלח וגם הנוגע בכשרו הלח מבהיקים אצבעותיו מלחות הנדבק. אכן אחר שבא על האש או במים חמים יפסיק הבהק, בים כנרת נמצא דג הנקרא בל"ע אלבארבוד והוא שטן מאוד ואין לו קשקשים. ולפי דעתי הוא מין אאל בל"א. ומבני עמינו לא יאכלוהו. שבוטא (סנהדרין דף ג"ט ע"ב) בל"ע ג"כ "אלשאבוט**") בשם זה נמצאים ב' מינים. מין א' הנקרא בלשין איטאליא טאנינא והוא גדול בחזיר ושטן הרבה וטוב מאוד, ואין נמצא בימי הארץ כ"א בים איטאליא וביותר במהו עיר סיומע. ועל זה אמרו הגה"ג בעיזא ובשבוטא כי לו נח להנהיג. חולין ק"ט ע"ב חזיר מוחא דשבוטא. ומין א' הוא דג קטן ורך מאוד והוא קולית האספנין ונאכל מלוח והוא הנזכר במסכת שבת דף קמ"ה ע"ב.

* דגים גדולים כאלו נמצאים אך בים הגדול.

** הדג הזה נקרא בצרפתית turbo

תבואות תוצאות הארץ פרק כ' הצומח הארץ שפא

וסארדלי קוראין בלשון יין אלקוליום * יקוליום האיספני
אולי שכאו משפאניא.

נשלם פרק א' ביאור גדר החי
לבי ובשרי ירננו אל אל חי.

פרק ב

צמח האדמה

בפרק זה אבאר גיב כל המינים שהם כגדר הצומח הנמצאים
בארץ הנודעים לי, ומהם שלא נמצאים. וכל דברי בקצור נמתיק.
כי לא תבלית כונתו לחבר ספר מעשי הטבע כי אם לבאר
איכות ומהות הארץ אשר הי' דורש אותה.

גפן בל"ע אלענאכ נמצא הרבה, ויש גפנים גדולים כאהל
לשבת. תחתיו כשלושים איש תחת גפן א'. יין הארץ טוב מאוד
אכן הוא עב וקשה; ולסיבת אויר החם אשר בארץ לא יעמוד זמן
הרבה בי יתחמק**). ויין מג' או די' ישנים דבר יקר מאוד בארץ**).
גרנרי הענבים הם גדולים, ומהם כאגוזים. בסוף הבציר מקבצין
מהכרמים ענבים שנישרו מהגפנים ודומים לצמוקים אולם מעורב
בהם עפר ושיט. ונקרא בלע אלדממן. והוא שנוזר כירושלמי
מסכתא ביצה בפרק אין צדין רבי אנהו בשם ריב"ל דמדמניות
שבברם הרי אלו אסורים וכן בכ"ר סוף פרישת ל"ד גבלין לי
אדמדמני וכו' עכ"ל.

* קוליום איננו הדג הקטן אשר יונה בחבות ונקרא סידל ע"ש ארץ סרדינא
כ"א שם עצם פרטי לטין דג קטן שנאכל מלוח ודומה לסדרלים.

**] במושבות אחינו נטעו מיני הגפנים המשוכחים שבצורת והיין היוצא מהם
טוב ונוח לשחוחו וכבר קנה לו שם בשוקי ארופא.

***] בעת נמצא מעה"ק יין יטן מעשה שנים וזתה.

שפב תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

תאנה בל"ע אלתין, הם קטנים ולא יגיעו למעלת תאני
ארץ איטאליא. לתאנים היבשים קוראין אלגראנרא (גרורות), גם
נמצא בארץ תאנה יערית בל"ע אלציאבר וקוראין כלשון העם תאני
אדם הראשון באמרם כי ממנו תפרו אדם וחוה. להם חגורות כי עליהם
גדולים ורחבים ארכם יותר מאמה ורחבם בשליש אמה ועובים
כשתי אצבעות * מה שאין כן עלי תאני הידועים הם קטנים
ולא יצליחו לעשות מהם חגורות. והפרי יוצא מהעלה (בלעטטר
קאקטוס) והיא בתוך קליפה רכה מלא קוצים קטנים ודקים עד
מאוד. ותמונת הפרי כביצה גדולה ארוך והם טובים למאכל
(והוא מין הנקרא בל"א אפונטיען פייגעו).

ומין זה בא מארץ אמעריקא לכן נקרא ג"כ (בלשון ערבי
ארץ אפריקא) יקורמיו נאצארי" (ר"ל תאני נצרים ארץ הנצרים).
שקמים. הם מין תאנים, אכן אין להם טעם כתאנה ואינה
טובה למאכל. והם מתכשלים ראשונה וקודם לתאנים. העץ גבוה
וחזק מהתאנה. ונקרא בל"ע אלג'ומיז והפירות מתוברות ויוצאות
מעץ בלא עוקצים **.

דמון בל"ע אלרומן נמצאים הרבה. והם ב' מינים מתוקים וחמוצים.
זית בל"ע אלזיתין נמצאים הרבה אכן הם קטנים ורזים **.
שמן זית הנמצא בארץ אינו במצלת שמן זית איטאליא ופראסענס.
במחוז "חאספייא" בהר הלבנון נמצאים זיתים שהם כביצה קטנה.
ואמתים דברי הפוסקים כזית הוא כחצי ביצה. ובאמת לא ראינו
בכל הזתים גם אישר טובאים ממרחקים שהם כחצי ביצה. אכן
הלא עינינו רואות שנמצאים עד היום במחוז הנזכר זיתים כחצי
ביצה (גדולה) ואין ספק שבימים ההם כל זית הארץ היו בערך זה.

* יעלי התאנים האלו מלאים קוצים דוקים כמחטים ולכן הוא רק שם
מוטע שאין לו יסוד אף בהגדה. אך בגמ' השלהין שביטו גדלים מין תאנים הנקרא בל"א
"באנאנען" וביומית "תאני-ערן" ועליהם רחבים הרבה יתר מהעלים של הצ'בר ונם
חלקים ורחבים.

** בל"א מוזלבעער פייגע ולהם נאות השם יתאנה אדם הראשון.

*** במחשבות שבידודה נוסעו זיתים הרבה מזית צרפת והמה יתנו פרי-הלולים.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפג

חמר בליע אלתאמר נמצאים מעשים ואינם טובים, ובמחוז דמשק הם טובים. ויש ב' מינים לבנים-ואדומים. וכעת לא נמצא דבש תמרים. וענפי התטרה הם הלולבין (כפות תמרים), והוא מה שהוציאה התטרה בשנה ההיא, ומה שהוא יותר משנה בעץ נפתח והם ענפי העץ ואינם ראויים ללולבין. ונמצאים אצלם המכונים זכרים ונקבות הידועים לעובדי האדמה והבטיחו לי אם לא ירכיבו אותם מזכר על נקבה לא יוציאו פירות.

פרי עץ הדר ת"א אתרוגים ובליע אלתרוגני ומשם זה בליא Arang (אראנג*) וכאמת האתרוגים מין אראנגע הם ובכללם לימאן (ציטראנע) בליע אללימון, אפלאזיענע בל"ע אלפורדגאן**), פאמאראנצע בליע אלאראנגי (הם תפוחי זהב***) (משלי כ"ה י"א) מלשון Poma תפוח aurantis (זהב). מכל מינים אלה נמצאים הרבה בארץ אבל לא יעמדו זמן הרבה כי ירקבו ויתעששו****). לימני נמצאים ב' מינים מתוקים וחמוצים. אתרוגים נמצאים במשקל 12 לטראות ויותר ולא נמצאים מורכבים בארץ****) (כתפוח בעצי היער תיב"ע אטרוגא ריל אתרוג). תפוחים בליע אלתופאח (אספעל). אגסים בליע אלאנג'אס (בירנע). פרסק בליע אלסארסאק(ספירשיך). חבושים

*] השם "אראנג" אין לו כל יחס עם השם "אתרוג", ומקומו מהשם הרומי "ארע" שההאמו זהב ע"ש שמראה הפרי דומה לזהב. ולכן יקראוהו בהספרות החדשה "תפוחי זהב".

**] ע"ש שהובאו לראשונה מארץ פורטוגאל והלי נתחלף בני כנרע.

***] השם תפוחי זהב שבהכתוב הוראתו בליים תפוחים עשויים מזהב, ורק בהספרות החדשה נתן להם השם הזה שהוא תרגום של השם הרומי.

****] בעת נמצאים בסכיבות יסו כשש מאות ננות השלחין לנהול תפוחי הזהב, והם טיבים מאד ונדעים לשבת בכל התבל, וכששלש מאות אלף תבות מהם ישולחו בכל ארצות אדומה, ובהמוכבה מ"ת ההלו אחינו לנטוע ננות השלחין של תפוחי הזהב.

*****] בעת האחרונה לסרו גם הערבים בעלי הננות להרכיב את עץ האתרוג, אך הויד ירושלם ישלחו מנמחים לבדוק את העצים לפני לקימת האתרוגים. ובשנים האחרונות נטעו את עץ האתרוג במזרח בתיא ובגן שמואל (אצל חודירא), ומעט ביתר המושבות ואלו אעם מורכבים.

שפר תבואות תוצאות הארץ פוק כי הצומח הארץ

בל"ע אלספארגיל (קוויטמען) שקדים בל"ע אללו (1)
(מאנדעלן) הם ב' מינים שקדים מתוקים* ומרים (עיין לקמן), מכל
מינים אלה הרבה בארץ (עיין ב"ר פ מ"ב) ב' מינים הראשונים
(תפוחים ואגסים) הם ששל ערך עד מאוד ואינם דומים למיני חו"ל.
תות. (ב"ר פרשת כ"ב, שבת קמ"ד) בל"ע אלתות** (מוילבעער)
נמצאים הרבה. כגן אשר בחצרי נמצא עץ א' שנבהו י"ב אמות.
חרוב בל"ע אלהארום (באקסהארן) נמצאים הרבה אבן
הוא חסר טעם ויבש.

אגוזים בל"ע אלג'וז (וואללניססע) נמצאים מעטים.
והטין הקטן (האזעלניססע) קוראים אלסונדוק גם אלה מעטים.
ערמון בל"ע אלקוסטול (קאסטאני) לי במקום ק' שדרכם
להחליף כמו בית אל קוראים פיתון בית גוברין קוראין ג"כ בית
גיפריל***. כעת לא נמצאים הרבה בארץ. ורכסעה"ג מתרגם אל
דלכ****. וקוראים עוד שאה באלוט, ר"ל המובהר של טין עץ כאלוט
(עיין אלון) והכונה על שם העץ שהוא חזק מאוד כנודע לא על הפרי.
קיקיון (יונה ד' י"ו) בל"ע אלכרוע, נמצא מעטים בארץ,
מטהר מאוד בגדלו, בני או ד' חדשים יגיע לגובה י' או מ"ו
אמות, ויש לו פרי אשר בו גרעונים שכותשין ומוציאים ממנו
שמן מתוק שהוא טוב מאוד לשלשל והוא נקרא Ricinusoel
(והוא הנקרא בתלמוד שבת פ"ב שמן קיק) ובמחוז עבר הנהר
דיארבקיר נמצא קיקיון מדברי הרבה.

(1) ומובח שקדים ולוזים א' הוא. וכן עתרגם רבקה"ג שקדים לחם.

* [מיני שקדים טיבים נטועים במעט בכל המושבות.

** ביחוד נתיחב גדול התת בהמישבות מהעת אשר החלו לעסיק בגדול תולעי
המשי שמאלם עלי העץ הזה.

*** בל"ע נקרא קוסטאנא לא קוסטילו. נס"בית גוברין נקרא בית ג'וברין
ואין כל צורך לחילוסין.

**** תרגום הרסע"ג הוא לפי דרישת חו"ל (ר"ה כ"ג), אך בשפת ערבית
הדולב איננו עץ הקוסטאנא כ"א העץ הנקרא ברומית *Platus orientalis* ובא צננות
ובצרפתית *Platone*.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפה

פוסטוק בל"ע נקרא בן הוא מין אגוז ארוך ומראהו ירוק ומעמו טוב.

דרמסקן (כרכות דף מ') בל"ע אלשנוידאה. והוא הכין הנקרא בל"א צוועטצקען ואינו נמצא בארץ כ"א שבא ממדינת דמישק ולכן שמו דרמסקן ר"ל דמישק* ובלע"ז פרוגוס. והמינים האחרים אזכיר לקמן.

מיני תבואה.

חטה בל"ע אלחנטא. גם קיראין אלקאמח (קמח). נמצאים הרבה ובפרט במחוז עזה ובכבר הירדן ובעבר הירדן במחוז קארק וחוראן. והוא גדול וטוב מאוד. ולא נמצא בכל הארץ כ"א לחם חטה. במדרש תנחומא סוף סי' נ"ח ונתן ליהודה ארץ שהוא עושה ישעורים ולבנימין ארץ שהוא עושה חטים עכ"ל ר"ל חיטי אלגור (כבר הירדן).

שעורה בל"ע אלשעיר מעט מזער בארץ** (והוא דוקא מאכל בהמה (הסוסים).

שיפון (ראקקען) כוסמת (שפעלט) שבולת שועל (האסער) לא נמצאים בארץ.

אורז בל"ע אלרוז נמצא מעט במחוז חולי" (עיין מקומו).

*] במחוז מעט נמצא בארץ וממנו יש ישעורים ולבנימין גם מן אהר קמן מהנהג והוא חמוץ מאד ולוקחים אותו לתבשיל. והסודי הזה נקרא ברזיל פכעיות ורק הטובים שבאים מדמישק נקראים דרמסקן.

**] בשפלת יהודה נמצאים ישעורים הרבה. ומחוף עזה לבד יוצאו יונה שנה בשלשים אלף טון.

1) צנטסכת כרכות דף ל"ז ע"ל מחלוקת צן רש"י ותוספות מה הוא אורז ודוחן ע"ס. ולפי הנוכחות דברי תוספות נכונים ולונתיים, כי עד היום קוראים בל"ע לאורז אלכרז והנין הנקרא צחול"ל הירש (מ"ל) נקרא עד היום צנדינת ארנועניע ג'וגן והוא בלשון משוּבַּט דוחן. והנה רש"י צנורה שאורז הוא רייז ודוחן הוא הירש (מ"ל) ולא צהיפיק. (בל"י לא נושא דוחן).

שמו תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

עדשים בל"ע אלעדאם נמצאים הרכה והם רחנים יותר ויותר מעדשי חו"ל. גם נמצא מין א' הנקרא בל"ע דורא ותמונתו כמעט כעדשה כ"א שהוא לבן והוא מאכל עופות. והמין עם והערביים טוחנים אותו ברחים ואופין ממנו לחם (פתים*). גם קוראים דורא להמין הנקרא בל"א מאים, טירקישע ווייץ**). ואופין גם מזה לחם וביותר בחבל "אלחולי" כי שם נמצא הרבה. וב' מינים אלה יגדלו בקנים הקים גבוהים בקומת אדם.

עצי היער

ארז בל"ע אלארן לא נמצא בכל הארץ כ"א בהר הלבנון כמ"ש במקומו. אכן גם בארץ סוריא במחוז "הלב" (אלעססא) נמצאים מעטים.

תדהר (ישעיה ס' י"ג) בל"ע אלתאפאר והוא גדל על פי הרוב על שפת המים כמו ערבי הנחל וגדלו 5 או 6 אמות. ולפעמים נמצא עב הרבה. עצו קשה מאוד ויקר הערך ונמצא בכיכר הירדן. לפי דעתי הוא הנקרא בל"א בוכסבוים.

תאשור בל"ע אלסארוי (והוא שינוש הלשון במקום תאשור) כמסכת ר"ה דף כ"ג ע"א תאשור שוריבנא ע"כ. הכונה סארוי הנזכר והוא מין ארז והוא גבוה ועצו יקר הערך הרבה ויש לו קצת ריח. ועץ זה יעמוד יותר מאלף שנים. ונמצאים מעטים בארץ. ונקרא בל"א ציפרעסע (וכעת נמצאים פה עה"ק על מקום המקדש).

אורן. לפי לשון הי"ש הנזכר הוא עה בל"ע קוראים אלער. והוא הנקרא בלשון רומי לאברוסורש"י לויברי) בל"א לארבעער ובלשון יוני דפנא 1, ונמצאים הרבה בארץ וביותר

* על הרוב מעורב בקמח המים.

** לו יקראו "דורא פרנטיא", ר"ל של ארץ המערב.

1) ואדצר הצלים. גם שם זה דפנא שרשו מאליל דפני אשר זכרתי כבר לעיל צפס דפני של אנטיוכיא. ומלחתי צפרי הצלים שפני החברת כדפס מאליל ח' צאהצחו. והוא שנוא צעיניה ולער לה

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפז

בגליל ובצפת תו"ב סוככים הסוכות בענפי ער והם חמים לענפי עץ חרוב. לפי דעתי הוא מה שנוכר במסכת פסחים דף ג' ע"א שיכרא דרפנא ובשאר מקומות בש"ס, הכונה על עץ אורן (ער) הנוכר הנקרא בלשון יוני רפנא.

שמים (שמות כ"ה ה') מתרגם רבס"ג אלסנמ וכן קוראין בארץ הזאת "אלשנמ" והוא עץ גדול דומה לתות ויצא ממנו זפת (גומי אראבי) ונמצאים מינים הרבה. ועצו חזק הרבה והוא המין הנקרא בל"א אקאצ'א. (וברוך כללי קוראים בל"ע כל עץ גדול נבנה אלסונט אלה ואלון ואחזכו"י ורש"י פירש במסכת ראש השנה הנ"ל סיניא ע"ן בסמוך.)

אלון בל"ע אלבאלוט והוא המין הנקרא בל"א שמיין אייבע, והוא קישה מאוד, ופחמי עץ זה הם המזכים מכל הפחמים והוא גדול מאיכע של חו"ל הנוכר. ופירות שלו (אייכעלן) צולין באש ויאכלום *).

אלה בל"ע אלבוטום והוא המין הנקרא בל"א אולמא (גם קוראים שערעבינטע) ומעין זה יוצא מין זפת מערבניטין וחמתכין בו נקבים נקבים ויורד מהם הזפת. על עץ זה גדלים הבטנים בל"ע אלבוטן והם גרעינים קטנים כמו קטניות ירוקים (גריין) ותוכם חלול מעמם נושה לחמצות ולא מצאתי בהם כל כך טעם פירות שהם מזמרת הארץ שישלח יעקב מצרימה. (בספרי לאמיני מתורגם בוטנים *Nues terebinthi* ר"ל אגוז האלה והוא

עד «אוד וקלס צחי' ומתחננה ולאונרת ויי יתן שחמחח הארץ אם פיה לצלעה. ויהי כן כי האליז האוכב והזואף צל לחצקה ולכשקה וצרגע ההוא ויהפכו רגלי דפני לשרשים וזרועותיה לענפים וירא והלה צוקוס אהוצחו עץ לאצרוס (בלארבעער) צזרועותיו עכ"ל הצל הצלים. והנה צלחי ספק על שם מעשה נורא הצל זה נקרא עד היום עץ לאצרוס בלשון יוכית דפנא והוא שנוכר צש"ס צש"ס דפנא (וצעל מוסף צרוך לא ירד לכונת שם זה ע"ס).

* ר"ל יקלום וישתנום ויעדבו אותם בקהות.

שפח תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

נכון ולא הם פיסטאצים (עיין בסמוך) ולא אפירסקין (רש"י בראשית מ"ג י"א), והם לא נמצאים בתוצאות המערב, לכן כתבו המפרשים מה שכתבו¹. וכאמת שגם בפירוש הרמב"ם שביעית פ"ז מ"ה ז"ל הבטנה פסתאק וקבוצו (ר"ל בלשון רבים) בשנים עב"ל. ולא ידעתי כונתו בזה כי אין שייכות ל"פסתאק" עם "בוטן" שהם כי מינים כרחוק מזרח ממערב, וכן תרגם רסעה"ג בשנים "אלבטנה".
לבנה בל"ע "אללאבנא" (וכן מתרגם רבסעה"ג) נמצאים מעטים והם הנקראים בל"א "בירקע".

נמצא מין א' הנקרא בל"ע "אלצנובר" והוא הנקרא בל"א "פיכטע" (במסכת שביעית פ"ז מ"ו בפירוש הרמב"ם והקטף [אילן אפרסמון הנקרא בלשם*], ולומם נקרא בערב שאה בלוט הוא קשמניאש) ו"א הוא הנקרא צנובר עכ"ל).

עצי גפר. מצאתי בתרגום הפרסי "צובהאי" (מלשון ציבי) צנובר" וממין זה נמצא א' הנקרא בל"ע "אלפיניוני"**. במחוז חברון נמצאים הרבה עץ גבוה וחזק כמעט ממין ארז, ונמצאים בתוך

(1) נוסכי שביעית פ"ז מ"ה לזלצי האלה. פירש הרמב"ם והצרטורה לשון האלה וכאלון צערצי צאלוט וצלע"ז גלכדי עכ"ל. ולא ידעתי כונתם צה האלה וכאלון תיז"ע כצוטמאל וכצלוטא (וכן שנוחם עד היום הזה כשכתבתי כצר) א"כ אלה צובוס ולא צאלוט וכן נראה לי להגיה צלסונם, ומלחתי דצרי המפרש (שחיצר המדקדק הגדול מהור"ר זולנף היידנהיים ז"ל) צפרסת וישלח שרלה לישב דצרי הרמב"ם הנזכר וכחצ לולצי האלה הנזכר צמתניתן הוא אלה (לא אלה) כמו שנזכר ציהוסע כ"ד תחת האלה אשר צתקדש ה' שהוא כמו אלון וא"כ הוא צאלוט ודצרי דשוקיס כי אלה כמו אלה לכן דגשות הלמד כמו שכתב רש"י והרד"ק.

* [עד היום נמצא בסביבות יריחו נחל אשר בו ינדלו עצים רבים הנקראים בערבית "עצי קאטף" ועליהם חמוצים ויוקחו להחמיץ את החבשיל, ובל הנחל נקרא על שמם יואדי קאטף".

** [בל"ע נקרא צנובר והשם פיניוני מקורו בלשון ספרד ובו יקראוהו אחינו היהודים.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפט

קשרי ענפיו (צאספען) מין אגוזים קטנים הנקראים על שם העץ (פינוני*). (ולפי לשון הש"ס ראש השנה הנ"ל הוא שימי [שהוא] תורניתא).

ענף עץ עבות כל"ע יאלאסי (ר"ה שם הדם אסא) והוא הנקרא בליא מירטהע(כתרגום הפרסי מורד ר"ל מירטהע הנ"ל), נמצאים הרבה בגליל העליון וביותר במהוז צפת שמשככים בו הסוכות. וכחלק יהודא לא נמצאים כלל ועיקר, ונשלחים משם פה העירה ולהברון וליפו וכו', ונמצא עצים שנבהם 15 או 20 רגל.

ערבי הנחל כל"ע אלצפצאף(יחזקאל י"ז ה' צפצפה שמה עיין לעיל פרק ד' עמוד רנ"ה נחל הערבה). נמצאים בכבר הירדן, וכעת לא נמצא אף עלה א' במהוז קאלאניא הוא מוצא(עיין מקומו) שלקחום משם בזמן הבית, ובמורה יבאו לידינו בחג הסוכות יותר ממינים אחרים**) ובחברון נמצאים כיואדי קורא" שעה' א' מערבית דרומית כדרך "דורא" היא אדורים (עיין מקומו).

אמד כל"ע אלצודר(דארן) וגדל עליו מין פרי הנקרא כל"ע אלנעבקי, גם קוראים אלדום והוא מין פללוימע קטנה חמוצית**). ונמצאים הרבה בכבר הירדן. עצו הוא חזק מאוד וטוב למלאכת החרש (עיין לקמן רימין). ממין זה נמצא ג"כ אמד קטן ממנו והוא הנקרא בל"א "שלען דארן" ופרותיו טובים ממין הנמצא בחו"ל. רתם כל"ע אלבתם והוא מין סבך (שמרויך) גבוה בערך 8 רגל, עצו קשה מאוד ונהליו הם הטובים בכל הנחלים (נחלי רתמים), והוא נמצא הרבה במדבר הגדול. ועד היום נמצא שם "ואדי ריתמא" (עיין מקומו) על שם רתם שנמצא שם הרבה (מלכים א' י"ט ד' ה'), והוא מין הנקרא בליא גינסטר (יש מתרגמים רתם וואכהאלדער. ולפי מה שהקרתו ודרשתי לא נמצא בארץ). עוד נמצא מין עץ א' הנקרא כל"ע אלבאקש והוא קשה

* גם האגוזים נקראים צנובר ורק היהודים יקראו לו פינוני כנז.

** הערבים למדו כבר להביא מהם פלים מלאים לפני חג הסוכות ובהוד"מ.

*** הפרי עגול וקטן מאד ומהם זייעו לטנדל הלזים ועינו אדום כהה והוא מבלבל מין מתוק ונרעין קשה ונאכל חי, ובלשון אשכנז נקרא הפרי Brustbeer והעץ Brustbeerbaum וביומית Zizyphus lotus.

שצ תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

מאוד כמו בלוט ומראהו מעט אדומי. והוא לפי דעתי הנקרא בל"א בוכע. ונמצא מעטים ממין זה בארץ.

עוד מין א' הנקרא אלקיקאב והוא קל ולפי דעתי הוא המין הנקרא בל"א עששע.

קנה בל"ע אלקאסאב (קאצאב) נמצאים שארכם 5 או 6 אמות והם עבים וגדלים על שפת המים והבצעים, ויש מין קטנים ודקים והם קנה הכתיבה ליושבי הארץ. (וזה לשון רש"י שמות כ"ה כ"ט וקשותיו. ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסוה עב"ל וקסוה כמו קאסבה).

קנה דבש בל"ע אלקאסאב מאז ר"ל קנה המתוק (צוקר דאהר) נמצאים הרבה וביותר במחוז יפו ועזה¹) והמה בקומת איים. ולא ידעו יושבי הארץ לעשות צוקר. ונאכלים חי שמוצצים בפיהם מי המתוק אשר בהם. ונעלם מרש"י שם ומציאות קנה זה שכתב במסכת ע"ז דף י"ד ע"ב קצב (הוא) קשבה מין תמרים וכו' ואית דאמרי היינו הצובה וכו' ועינן נאה הוא עב"ל. הלא עד היום קוראים אלקשבה (קאסאב). ובלתי ספק עליו הכינה. צמר עץ בל"ע אלקוטון (בוימוואללע) נמצא הרבה בהר הלכנון ובמחוז עיר שכם. אבן לא יש ליושבי הארץ כלי טויה (שסינמאשינען), לכן נמצא דוקא חוטי צמר עץ עבים בארץ, ונשלח הרבה לחו"ל.

פשתים פלאנס בל"ע אלפיתאן (וכן תרגם אונקלוס והגאון והסרסי פתן. וכן שש מתרגם הסרסי פתן) לא נמצא בארץ. אכן הובא מארץ מצרים והוא דק וחשוב מאוד, גם מארץ בענגאליא

(1) הרדצ"ז בתשובתו ח"א סינון תקס"ג כתב וז"ל לפי שלא ראיתי קנה הסוכר (ר"ל הצוקר) גדלים בח"י כלל עב"ל. דצרו חמוהים, כי לא ראינו אינה ראיה. וידוע ומפורסם שנעלמים הרבה בארץ ואני חבלתי פעמים הרבה המוצאים פה העירה מיפו ומעזה ומבאר וקמות.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצא

(היא אינדיא) והוא חשוב יותר מפשתים של מצרים ו).
קנבוס כל"ע אלקאנוב (חאנוב, אולי מיס זה האנב, האנף
בלש"א) לא נמצא בארץ כ"א במחוז עיר דמיסק.
טאבאק כל"ע אלדודון (מלשון דודאים) * גם קוראים
אלועז *). נמצא הרבה במחוז עיר שכס וצפת והוא טוב אבל
לא במעלת של ארץ אונגאריא וטורקיא **).
גיר יאלואראק (פאפירוס ימריטע) נמצא מעטים בגליל
העליון על שפת הירדן. והוא כדמות בצל גדול בעלים גדולים. אכן
כעת לא כותבים עליו כי נמצא גיר הרבה בארץ מחו"ל.
(בראשית רבה כוף פי' ל"ז אפילו כלי פסייר אין להם).
דודאים כל"ע אליאסמין ויש לו ריח טוב (והוא ידוע)
וכן פירש רש"י (בראשית ל' א') דודאים עשב הוא ובלשון
ישמעאל ישמין עכ"ל.
קנמון היה גדל בא"י. פתיחתא דאיכה רבתי דף ג"א ע"ד).

1) זה לשון הירושלמי יווא פ"ג ה"ו צונחיתין צשחר היה
לוצש פלוקין (מרענוסס עין מקונו) של י"צ מנה וצין הערצים הנדוין
(והודו, אינדיא) של ח' מלוח זוז. מעשה צי ר' ישמעאל בן פיאצי
שלצש כחנות צמחה מנה ועלה והקריצ על גבי המזבח. מעשה צרבי
אלעזר בן חרכוס שלצש כחנות צשתי ריבוא ועלה והקריצ על גבי
המזבח והורידו לחוה. לחיו הכהנים שהיה כראה מחובה ערוס ונה
עשה מילא לחוה מים וקצצ את המזבח ז' פענוים עכ"ל. ר"ל להראות
להם שהיא כל כך עצה שתכיל המים ולא ירדו מחובה אף שהיתה כך
דקה עד שנראה צשרו מחובה, ודבר פלא והפלא הוא. וכעת לא
כמלאים ממדרגה זאת (מלשון הכזכר משונע שפלוסין יקירי הערך
מהנדוין וכעת נהפוך הוא).

* טעות בערבית נקרא סיטון ומקורו מהשם דודון בשפה בורקי שהוראתו
עשן ונס הערבים קוראין להטאבאק דוחאן שהוראתו עשן אך אין לו כל יחס וקשר עם
השם העברי דודאים.

** בהשם הזה יקרא הערבי לאבק הטאבאק העשוי לשאיפה.

***) בהמושבה שתולה נוטעים את הטאבאק הטוב ויש תקוה כי יעשה פרי.

שצב תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

המינים שנודעים לי הנוכרים בדברי חז"ל:

אוג (פאה פ"א מ"ה) בל"ע אלסומק* והוא עץ נמוך שמוציא
אשכלת שבהם גרעינים קטנים אדומים כמו עדישים קטנים. ומעמם
חמיצות ומעצרים השלשול. ובעלי עץ זה מעבדין העורות,
חרדל (שם פיג ס"ב) בל"ע אלהארדל. נמצא הרבה וגבהו
בערך 3 או 4 אמות. וכימי קדם היה גבוה מאוד (עיין סוף
מסכת כתובות).

שבת (שם) בל"ע אלסאפת. מין ירק הנאכל מבושל בתוך
המאכלים והוא מעט חריף והוא דומה לירק הנקרא בל"א
קאטצען שווענצקען.

טופח (שם פ"ה מ"ג) בל"ע אלג'ולפאן והוא דומה לקטניות
גדולה ישחורים ומעמו כפולין והוא מין וויקקע בל"א**.)
רימין (דמאי פ"א מ"א) בל"ע אלרימי***.) פרי אילן זה
מתוק בטעמו וגדלו כמו לוז וקליפתו חציו אדום וחציו ירוק
כעין קליפת תפוח ויש לו גרעין אי כפרי הזיתים. ונקרא בלשון
ערבי של ארץ מצרים גם "אלנבק" ונמצא במצרים לרוב. והוא
מין פרי אמד(עיין מה שכתבתי בשם אמד****).

עוזרדין. (שם) בל"ע יאלזערור*****.) בכרטאנורא "זערוד" מ"ס.
הם כמין עגסים קטנים ולהם גרעין גדול ואינם כל כך טובים.
בנות שקמה. (עיין שקמה) והפרי היא מין תאנה*****.) ונקרא
בל"ע "גומים" (גאמיו). באיכה רבתי בפסוק הי' צרי לראש
אכיל חר גמזין.

נצפה. (שם) בל"ע יאלקאפר" והם גדלים בסבכות
ישמויטען) והם בערך אצבע ארוכים ומלאים גרענים ונמלהים

* גם באישכנזית נקרא Sumach ובחז"ת Rhus L.

** הוא נקרא באישכנזית gemeine Platterbaen ובחז"ת Lathyrus Cicera L.

*** ציל אלרום והוא נקרא באישכנזית Brustbeer ובחז"ת Zizyphus lotus

**** ועיין בהערותנו שם

***** נקרא באישכנזית Azerole ובחז"ת Crataegus

***** נקרא באישכנזית Maulbeefcige ובחז"ת Ficus Sycomorus L.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצב

או נכששים כחומץ. (וכפי הנראה אין זה צלף הנזכר במסכת ברכות [ל"ו א'] שיש לו ג' מיני פירות קורא צלף*) וקפריסין. הוא הנקרא בל"א "קאסערן"

כסבר. (שם). בל"ע "אלקוסבר" והוא גד ונמצא הרבה בארץ מכן אינו טוב כגד ח"ל.

כמון. (שם פ"ב ט"א). בל"ע "אלקאמון" בל"א קיממעל, והוא גדול מכמון של חוץ לארץ.

זון. (כלאים פ"א ט"א). בל"ע "אלוואן" והוא מין חיטים שהור הנמצא בחיטים והוא מר מאוד והאוכלו געשה שיכור (הזון יצא שאף הארץ זינתה. ב"ר פרשה כ"ח*).

ספיר. (שם). בל"ע "אלטאסי" הוא מין קטניות קטנים רחבים וטוב למאכל.

פרקדן (שם). בל"ע אלקורדמאן***) והוא מין זרע ארוך ולבן ומר ואינו מאכל. אדם כ"א טאכל עוסות, וגם לוקהין לרפואה (וברטורה כתב קטניות שגרגרו עגולים לכנים לא ידעתי כונתו, כי קורדמאן שבארץ הזאת אינו כן כ"א כמו שכתבתי).

שעוע (שם). בל"ע אללופיא****) מין קטניות (סול) יותר גדולים מטאסי ומראהו נוטה לאדמימות וטוב לאכול ומכריא הגוף (נקרא שעוע על שם שהוא משעשע הלב ומפיק את בני המעיים). קשות. (שם מ"ב). ידוע תדע ששם קשואים (כמדבר י"א ה') הוא שם הכולל ונמצא בו מינים הרבה. בל"ע "אלקוסא" (והוא מין קרובים). מין א' שפניו אדום נקרא בל"ע קולוואסי***** א

* ציל המורה אכילנות: קפריסין.

** ל"ל הזון החל לצאת בתבואה (לפי דרשת המדרש) מימי דוד המלך

ואילך שנה הארץ זנתה שהיו זרעין איתה הטין והיא מוציא זניקו יעו"ש.

*** נקרא באשכנזית Wicke ובחמית Phaseolus Mango L.

**** נקרא באשכנזית Gesse ובחמית Lathyrus sativus L.

***** נקרא בחמית Dolichos Lablab L. באשכנזית Schminckbohne

***** בשם קאלוואסי יקראו לו אחינו הספרדים וכן יקרא בערבית Calabazze

אך בערבית יקרא בקצ' פפ"א.

שצד תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

ונמצא שמשקלם 100 ליטרא ויותר, והגדולים מאוד כמעט אינם ראויים לאכילה כי אין להם טעם והם מאכל בהמה. מין א' שהוא לבן ונקרא בל"ע אלקארא (סוטה דף י" ע"א א"הו בקרי וכו' בריתות ו' ע"א יהא רגיל וכו' קרא) ובמינים אלה נמצא עוד מינים אחרים ובדרך כללי הם ב' מינים הנזכרים.

קשות הנ"ל בל"ע אלפאקוס והוא מין קשואים (גורקען) ארוך ודק.

מלפפון בל"ע אלביאר* (בברטנורה פיאר ט"ב) הם קשואים קטנים כמו של חו"ל.

חזרת (שם). בל"ע אלחסא (לאמ"ך) והוא קאפף ואלאג' הידוע ונמצא ב' מינים הגדל בגנות והגדל בהרים (ווילר).

ומדי דברי בירקות אכתוב גם מירק תמכא לפי שראיתי במפרשים ובפוסקים האחרונים שמתרגמים טעדרעטטיג קרען. ולפי דעתי אינו הוא. והנה על ידי הקירתי ודו"שתי ידעתי שנמצא במדינת ברבריא (אפריקא הצפונית) ירק א' הנקרא בל"ע תמכא (הוא תמכא בחילוף ב' במ' שהם ממוצא א' ובחילוף ב' בב' כדרכם בלשון ערבי) ועליו דומים לכרפס (עיין מקומו) ו עמו מר וגדלו בתוך הארץ כמו בצל ודוקא הפרי שכתוך הארץ נאכל והנכעול שהוא סמוך לפרי. אכן העלים אינם ראויים לאכילה. ובלתי ספק הוא תמכא הנזכר. אכן הקרען ומעדרעטטיג אינו בכלל תמכא. ויותר נראה לי שקרען הוא עדל הנזכר בסוף מסכת עוקצין.

עולשין. (שם). בל"ע "אלהינדיב" על שם מדינת הינדיא שמשם בא למדינת המערב) ירק מר (מעט) ודומה לחסא הנזכר. גם נמצא מין עולשין הררי ונקרא בל"ע "אלסקיקארא" ובלשון ספרדי "צוקוריא" והוא הגדיכי ארסי ובגדלו גדול וארוך מאוד פעמים ושלש מעולשין הנזכרים ונאכל בחומץ ולו טעם מררי. והוא שנזכר באיכה רבתי בפסוק נחנו פשענו אירם גדיכי ר"ל

* באשכנזית Gurke וברומית Cucumers Sativus

תכונות תוצאות הארץ פוק כי הצומח הארץ שצה

חנדי הארץ: וחוא לפי הגרסא הנכונה שהביא המעריך (הר"ר מנחם די לוזאנו ז"ל) ע"פ מדרש בתיבת יד.

כרשי. הוא נקרא ג"כ כרתי (ברכות פ"א מ"ב) בליע "אל-פיראת" (בכרמנורה פוראת מ"ס) והוא לויך. וכעת ל"ג בארץ. חרוב (ישם). מין ממיני הפולים בל"ע אחרוב. ושמו בן על שם ישולי מין זה דומים לגרעיני החרוב. וכעת ל"ג בארץ. לפת. (ישם מ"ג). בליע "אלליפת" שם הכללי. נמצא ב' מינים לבנים ואדומים ונקראים בל"ע (של ארץ מצרים) "אלישלגם" ואלשונדר.

נפויץ. (ישם). הוא מין צנון. והנה נמצא ב' מיני צנון: א' ארוך ודק וא' עגול ורחב. העגול נקרא בל"ע "אלטרופ" דומה ללפת (וייסע ריבע) הם השוכים והחריפים וקליפתם קצת אדומי. והמין הארוך אינו חריף וקליפתם קצת לבנית. והנה צנון הוא הארוך ונפוץ הוא העגול.

חרדים (ישם מ"ג). בל"ע "אלסלקא" והוא ירק ודומה בעליו ל"אלהנדבי" הנזכר לעיל ונאכל מבושל. לעוניץ. (ישם). מין ירק בליע "אלקשף" וביוני ברישולבני. כרוב. (ישם). בל"ע "אלכרונוב" גם קוראין "אלסרנוב" או "קונביט" (והוא קאפף קרויט).

חרובתור. (ישם). בל"ע "אלקארניביד" (קעסקאהל) והוא גדול מאוד, ודגנעול חזק וארוך לפעמים כשתי אמות ויותר והוא מין כרוב הנזכר. בימי קדם הי' כל כך גדול עד שעולים ויורדים בו בסולם** (סוף מסכי כתובות). גם מצאתי כתוב שתלמיד ר' יהושע בן פרחי נתלה על כרוב. פרישים (עייך לעיל חכושים). תורמוס. (ישם) בל"ע "אלתורמוס"*** מין פול וקטניות גדולה

* נקרא ביונית *A. tataricum* L. באשכנזית Meld

** סוף נראה היפך דעת המחבר. שהכרוב הוא המין הנקרא בליע קארניביד (לא חרובתור) והוא נקרא בליע בלומען קאהל וביונית *Brassica oleracea* והחברתו הוא הידק שעליו נפרדים ונדאים כמו שורות שורות (ולכן נקרא תרבת) והם מלופפים זה על זה ולכן יקרא בערבית "מלפוף" ובל"א קאפף קרויט.

*** נקרא ביונית *Lupinus* L. באשכנזית Feigbohne

שצו תבואות תוצאות הארץ סרק ב' הצומח הארץ

ורחבה והוא מר ומניחים במים קרים יום או יומים ואז ראוי לאכילה (ואין צורך בישול פעמים הרבה).

פלסלום. (שם). הוא תורמוס מדברי שאינו נאכל עבור מררו. לפסן. (שם מ"ה). מין צמח. טעמו כמעט הלפת ודומים הם לו בעלי צמחם והוא גבוה מעל הארץ כאמה ויותר ונקרא כל"ע "אללאבסאז" וביוני שינאסי. והוא העשב שיוצא ממנו זרע חרדל המצרי והוא נמצא בארץ מצרים. ובארץ הזאת לא ראיתיו.

אבטיחים. (שם מ"ה). כל"ע "אלבאטיח". ונמצאים ב' מינים' מין א' הנקרא "באטיח אחמרי" ר"ל אדומי לפי שפנימו כולו אדום יחאסערמעלאהנע) ויש שמשקלם 20 או 30 ליטרא ומין א' הנקרא "באטיח אספאר" ר"ל ירוקי כזהב לפי שהוא ירוק (צוקערמעלאהנע) והפנימי אינו ראוי לאכילה כי הוא נרעינים ומים יוזה שאמרו במסכת ערוית פ"ג מעי אבטיח וכו' ר"ד מתיר לזרים). פינגם. (שם). כל"ע "אלסארדאביא" והוא ירק מר וחרוף ונאכל לרפואה (רוטהעו).

חלמית. (שם). כל"ע "אלכוביזא" והוא ירק הנקרא כל"א מאלפא (קעספאפל).

חלתין. (שם פ"ב מ"ה). כל"ע "אלחלבא" והוא מין זיסקלעע ודומה לקלעע של חול-ביא שעליו יותר ארוכים וסרחיו (בליטהעו) הם לבנים. והוא מאכל אדם ונאכל חי. גם זרעו הם הנרעינים הוא מאכל אדם וכמצרים נמצא הרבה. וי"א שהוא חילף (חלבא) הנזכר סוף סוטה ושל חילף * מותר (טיין ערוך).

חריע. (שם מ"ח). כל"ע "אלקארטום" והוא כרכום יער (ווילדער זאפראן) ואין לו טעם וריח כ"א מראה. ונמצא הרבה בארץ. אסטים. (שם מ"ה). כל"ע "אלניל" * והוא ירק ונתכשל

* זה נרמז הערוך ולפנינו הנרמז חילת היא נכונה כי גם בערבית נקרא חילסא.

** בן חשבו כל המשישים בארצות הקדם שפירוש אסטים הוא גיל הנקרא

בערבית וכ"כ באשכנזית Indigo אך מעות הוא והאסטים הוא באמת צמח צביע

הנקרא ביומית Isatis tinctoria L. ובצ'רפתית guéda ובאשכנזית Wald

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצו

ויוצא ממנו הניל (אינדינא) ונמצא ב"אלגור" במחוז ירחו. אכן אינו במעלת ובמדרגת הניל הבא מאינדיא כנודע.

פואה. (שבת פ"ט מ"ה). כל"ע אלפוא" והוא חתיכת עין שצובעים בה אדום והוא מארץ הודו.

פרגין. (שביעית פ"ב מ"ז). כל"ע "אלכסכס" (לפי שהודע מקשקש בתוכו) כל"א מאהן. נמצא מעט מזעיר בארץ כ"א בארץ סור' נמצא הרבה.

שומשמיין. (שם). כל"ע "אלסומסום" והוא כורע פשתן (מעט גדול ממנו) וטוב לאכול ומוציאין ממנו שמן שומשמיין שטוב לאכול וגם להדליק, ונמצא הרבה בחלק יהודא וביותר במחוז לוד וראמלא, אכן בגליל הוא מעט מזעיר.

דנדנה (שם פ"ג מ"א). כל"ע אלנענע" מין ירק שיש לו מעם חזה וחרוף (פסעסערמינין). (ירושלמי שבת פרק כלל גדול מאז דגוז כוסבר וכו' נענע וכו').

רגילה. (שם). כל"ע "אלרגילא" מין ירק הנאכל. יש אומרים שהוא חלנלונות (שביעית פ"ט מ"א) כלשון ספרדי וידרלאגים. (הברטנורא ברידולגייש).

דרדרים. (שם, כראשית ג' י"ח) כל"ע אלדארדאר" נמצא בגליל הרבה והוא מין ירק מלא קוצים (דומה לנעסל) והפלחים אוכלים אותו. ומטין זה הוא

עכביות. (עוקצ"י פ"ג מ"ב). כל"ע אלעכוכ" והוא ג"כ מין ירק מלא קוצים ונאכל דוקא חלק הפנימי וטעמו חמוצית¹.)

1) וכראה לי שצנודרש צראקית רצה פרשח ב' ז"ל קוץ אלו עכביות ודרדר זה קינרס (עין ח"ט עוקלין פ"ג מ"ה) כי ידוע שעכביות ודרדר צ' מינים הם ואינם דומים זה לזה ולא נוכל לומר דדרר אלו עכביות שהוא מין אחד. אכן שונעתי שקינרוס (סוף פ"ה דכלאים) קוראים כל"ע אלרטיוסוק והוא גדל על חס הדרך ויש לו קולים ועל ראשו יש לו בלמות כתר מעלים אדומים. וסביבי ירושלים נמלא הרצה. גם קוראין כל"ע אלחורפוס. (והוא מין ארטישחק הנזרע בחוץ בגנות). והיה כערער (יכמי"י י"ז ו') חגס יצ"ע ויהי כעכובית, והוא אלעכוכ הכז'.

שצח תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

(והוא לפי דעתי מה שנוצר באיכה רבתי דף פ"ט ע"א עוכבנין
זהכונה עכביות).

ירבוזין. (שביעית פ"ט מ"א). המין הנקרא בל"א שסערגל,
ולא ראיתיו בארץ.

כוסבר. (שם). ידוע חדע שיש גם מין ירק (עיין לעיל כסבר)
הנקרא בל"ע אלכוסברא והוא דומה לירק הנקרא בל"א זעלערי,
ויש לו בראשו מין פירות קטנים ירוקים. ולפי דעתי הוא
הכוסבר הנזכר ריש פ"ט דשביעית הפיגם והירבוזין והחלגלוגית
כוסבר והכרפס. וכל אלה מין ירק הם (וכמעט כולם דומים זה
לזה) והוא כוסברתא הנזכר במס' ע"ז דף י" ע"ב במעשה דרבינו
הקדוש עם אנפנינום ששלח כוסברתא ע"ש (בירושלמי ריש
דמאי כוסברא (היא) כוסברתא).

אכן כסבר הנזכר ריש דמאי וריש כלאים הוא מין הנקרא
בל"א קאריאנדר ואינו דומה לכוסבר הנ"ל כלל וכלל. וכפי
שראיתי בערוך ושאר המפרשים משמע ששניהם מין אי הוא, ואין
נראה לי כי אי אפשר להכחיש המציאות שהם בי מינים נמצאים
עד היום הזה. המין אי לשון בתוך העיסה והלחם, והמין ב' נאכל
מבושל בתוך המרק.

כרפס. (שם). בל"ע אלכאראפס" והוא מין ירק הדומה
לזעלערי הנזכר.

לוטם. (שם פ"ז מ"ו). עיין לעיל כעצי היער עץ צנובר.
ועליו אשכול אי קשה אשר בו זרע העץ הנקרא בל"ע אלחאנקרושי
והסנאכלים צלויסכאש. ובל"ע פינינוס" (בכרמנורה פניוליש מ"ס).
ירד (שם). בל"ע אלוארדי נמצאים הרבה וכיותר בעמק
שרון, גם במחוז כפר מלחא סמוך לירושלים (עיין מקומו) נמצאים
הרבה. והם ב' מינים לבנים ואדומים, ושורים הלבנים במים זמן

[* בפירושו לזמשיש דעת שינית. אך עץ הצנובר נסריו יקרא בדרז"ל אצטרובל,
וגם בערבית יקרא יש הסרי בשם העץ 'צנובר' ולא 'אלחאנקרושי' כמו שמביא המהב"י.
ונדעניו יאללו חיים כמו שהם וגם יוקרו לעשית ממחקים. ובאשכנזית יקרא הפרי
צירבעלניססע, ואחיו יקראו לו בשמו הלועזי 'פינינוס'.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצמ

מה עד שיש במים ריח הורדים ואח"כ מוציאין סמים זה מי ורדים שיש לו ריח טוב ועל פני המים זה נמצא בכלי שמוציאים בו טיפות אחדים ישמן והוא השמן היקר עד מאוד שמן ורדים, ולקבץ לאמה א' שמן זה יבוקש כהצי צענטנער ורדים .

במחוז ירחו נמצא מין ורד א' ממין הקוצים (כמו ריים) הנקרא ורד ירחו). ודבר פלא לו אף שנתייבש כמה שנים ויניחו אותו במים יפרח ויתרחב כאלו שהוא מהובר בקרקע. ושולחים ממנו לחו"ל.

גרבר (שם פ"ט). בל"ע אלגירניד ירק נר וחריף מאוד דומה לברוננען קרעססע.

כרשין (סוף מסכת תרומות). בל"ע אלפארסנה והוא מין עדשים קטנים עגולים כקטניות קטנה והוא מאכל גמלים .

בצל (שם פ"ב מ"ה). בל"ע אלכאצל. בקפרים נמצאין בצלים גדולים טובים מאד מאד ונאכלין חיים. גם במחוז אשקלון הם טובים. ונמצא מין בצל מדברי שהם גדולים מאוד ואינם ראויים לאכילה והם לרפואה ונקרא בל"ע אלכוצל .

קרקס (סוף מסכת מעשרות). בל"ע קאלקאס והוא מין קארטפל (ערד בירנע) טוב ממנו ויש גדולים ג' או ד' ספ"ג. ומוציא ריר ממנו ויש טורח לבשלו. (והברטנורה כתב והוא מין ממיני כרוב. כמדומה לא ראה קאלקאס הנזכר) .

איזוב (שם פ"ג מ"ט). בל"ע אלזעטר (וכן תרגם רמב"ם). ונמצאים מינים הרבה בארץ מין א' דומה לזאלווייא וכותשין ונאכל לרפואה והוא מר וחריף ומין א' גדל על קוצים ואינו ראוי לאכילה (לפי הנראה הוא איזוב יון הנזכר שבת פ' י"ד מ"ג). קפלוטות (מעשר שני פ"ג מ"א) עיין כרשי.

מָנְתָא (עוקצין פ"א מ"ב). עיין דנדנה .

שחלים (מעשרות פ"ד מ"ה). בל"ע רשאד**). והוא נקרא ג"כ

* [כן יקראו לו חרי הארץ אם כי באמת אינו נמצא בעת בריחו כ"א בעין נדי ובסביבות ים המלח (עיין מקומו) ושמו הערבי כף מרים.

** [בצפתית נקרא Olenois.

ת תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

חרדל המדינה. והוא מין ירק חריף ונאכל לשאלאטא.
קצח (ישעיה כ"ח כ"ה). בל"ע אלקצ'חא והוא גרעינים קטנים
שחורים (שווראץ קיממל) ומניחים בתוך הלחם ועל הלחם ויש
לו טעם זריח טוב.

כופר (שבעית פ"ז מ"ה). בל"ע אלח'נא, הוא מין ירק
הנכתש, ונשי הישמעאלים צובעות בו פניהן וצפרני אצבעותיהן,
ואינו נמצא בארץ, והוא מארץ תימן (ערב) ע"י אורחות
הישמעאלים לעיר מעקא.

פלפל רטוב. (יומא פ"א ע"ב). בל"ע "אלפילפיל אחדאר"
ר"ל פלפל ירוק ונמצא בו ירוקים ואדומים והוא מין ירק בתמונת
קסר מלא גרעינים והוא חריף כפלפל וכובשין במי מלח או בחומץ
(טירקישע פפּעפּער).

עטרן. (שבת ס"ח מ"ו). בל"ע "אלקטראן" הוא מין זפת
הנוטף מעץ "צנובר".

לוט. (בראש"י ל"ז כ"ה). רבסהיג מתרגם "שאה בלוט". ולפי
דעתי הוא גומי ערבי הנקרא בל"ע "אלסאמח" שנמצא הרבה
בארץ הנוטף מעצי ערמונים ולחיים. ומינים אלה הם בכלל שאה
בלוט ר"ל המוכחר שבמין "כאלוט" כמו שכתבתי געיל.

זאלוייא בל"ע "אלמיריאמיא" (מלשון סרור) נמצא הרבה מאוד
בדרך חברון ועליו גדולים מטיף שבחול"ל. ושותין סימיו לרפואה.

נשלים פרק ב' באור גדר הצומח

וצדיק ירוץ ושמה.

[* אינו מין ירק כ"א קנה או שיה והוא נקרא בינמית *Lawsonia Spinosa*
באשכנזית *Cyper Blume* והוא גדל גם בא"י ולו פרחים יפים ואמוצים המסיקים היה
וגדולים בתבנית איסבלות הענבים (שהיה א"י י"ד) והצבע יוקח רק משרשיו ומאבק
הצבע הזה יעשו כחל אשר בה יצבעו נשי הישמעאלים את צפרני ידיהן ורגליהן וראשי
האצבעות מכפנים (לא את פניהן).]

תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ תא

פרק ג' הדומם .

עפר.

בדרך כללי כל הרי הארץ בעבר הירדן המערבי הם מיסוד עפר סירי, וכל אבני ההרים הם מיסוד זה שהוא רק, לכן נמצאות מערות הרבה בארץ ובפרט בהר הכרמל (עיין מקומו) ובמחוז בית לחם הגלילי ובמחוז נצרה וכו' ובמחוז ירושלים בהר הזיתים. וכן איכות הר הלבנון הוא מיסוד עפר סירי. ויסוד זה מגיע עד המדבר הגדול בהר סיני כי שם ההרים הרי נראים. גם בעבר הירדן המזרחי בדרך כללי הוא יסוד עפר סירי (קריידע, קאלק ארטינ) אכן במחוז מישור חוראן, מרכונא (חבל ארנב). יסוד גילן (עיין מקומם) היסוד אבני באזאלט, לדרום ים המלח אצל "ואדי אהוז" (עיין מקומו) מתחיל יסוד אבני חול ומיסוד זה כל הרי ארץ אדום (בצד המזרח).

אדמת חמר.

נמצא הרבה במחוז חכרון ועושים ממנה לבנים המתייבשים בשמש וברוח דוקא. ובתי הכפרים הם ע"פ הרוב מלכנים ומאהר שאין גנות לבתיהם בגנות חול, אם יתמיד הנשם זמן מה יפלו ויחרבו. וכן בגליל (ובפרט בעיר צפת) שקרקע הגנות מאדמת חמר (טיט) הוכרחו לעגל הגנות עם המעגל בעת הגשמים להחליק הקרקע כדי שלא ירד הכוס הביתה. ואם לא יעשו כן נפס ויסול כל הכית כמו שאירע פעמים הרבה להם ומכנה גדולה היא ליושביה לכן גוזרין שם תענית על רבוי הגשמים (כנזכר ביש"ע א"ח סימן תקע"ו סעיף י"א וז"ל ובא"י אין מתפללים על רוב הגשמים מפני שהיא ארץ הרים ובהיהם בנוים באבנים ורוב הגשמים טובה להם אין מתענים להעביר הטובה ועבשיו בצפת מצוי מפולת בתים מפני הגשמים ומתפללים עליה עכ"ל). אכן בחלק יהודה (וכפרט בעיר הקדושה ירושלים) אינה שכיחה מפולת, שכל הבתים מאבני גוית וקרקע הגנות

תב תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ

ממין חמר הנקרא קיסרמילי¹; והוא נתקשה כאבן ולא ירד גשמים בו. וממנו כל הטבילות ומקוה המים (שהם טמעל לארץ לא בתוך הפירות הקרקע) אשר ירדו בו מי הגשמים ונמצאות טבילות על הנגות.

כלי חרס הנעשה בארץ (וכפרט בחברון) הוא שסל הערף, כי לא ידעו לעשות הטיח הסבהיק (גלאזור) ולא יצליחו לכשל בהם, ולכן רוב כלי הבישול הם מתכת. במחוז "כפר-צמח" על שפת ים כנרת (עיין מקומו) נמצא מין אדמת חמר דומה לגיפסו, וכלי החרס אשר עושים שם הם הטובים בארץ.

אבנים.

אבני סיד. כל הרי הארץ הם מאבני סיד ונמצאות חתיכות סיד כרביעית צענשנער ויותר. מין קריידע ומין גיסס (גיפסים כלים פ"י מיב פרה סוף פ"ה) לא נמצא בארץ.

גם נמצא מהרי הארץ אבנים ישים מין שיש ומהם עושים דצפת הבתים והחצרות הנקראים כל"ע "אלבאלאט", מהרי רמה וראמאלא, גם במחוז הירדן אצל "נעבי מוסי" והם ב' מינים לבנים ושחורים, והם חלקים ומבהיקים כמו שיש (שיש בעצם לא נמצא).

אבני חלמיש חציץ (קזעלארטיגע). ממין זה האבן פוציא אש (פ"יעדשטיין) ונמצאים הרבה במחוז ירושלים. ומחול אבני חציץ עושים בחו"ל הזכוכית. אבן בחברון אשר שם איזהו

¹ והוא נומיניס ואופנים שונים, הקיסרמילי ההליוטי הוא נחלק חול וחלק סיד וחלק פסולת צורית העצ הנשאר ברוד שמצפלין בו (עיין לקוון צורית). וג' חלקים אלה תנצלים זה עם זה עד שנעשה חמר וטוחים אותו על הגגות ותפיס עליו יזם חי יומים עד שיחיצם ואז נחזק במעט כחצן, ומין זה הוא שחור, מין א' שלוקחין צמקום החול קונס אבנים שכותסין אבנים דק לעפר ויותר טוב אם הוא קונס חרפית ולפעמים יתנו בו גם צלים ולמר עץ (צוימוחללע) ומעט סונן וסיד וכו' (מין זה הוא לצן ויקר הערך) ויחזק כחצן לצן מזהיק, ועמוד צפני פונים במעט ככלי זכוכית.

תבואות. תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ תג

תנורי זכוכית לוקחים תמורת החול אנני חצץ חול דק שנשפת הים, וכל כלי זכוכית אשר נעשו שם הם בתכלית השפלות. ואין יודעים לעשות כ"א כלי השתיה וצלוחיות שהם כל כך דק וחלוש עד אם ימלא צלוחית גדולה מים ויגביה למעלה נשאר ראשו כידו והנשאר יפול ארצה כי לא יוכל לשאת משא המים אשר בו. גם עושים שם דברי צחוק לילדים טבעות וצמירי ידים וכו' הנשלחים בכל קצות הארץ לא עבור עיכוס ואיכותם ומהותם (כי בתכלית השפלות הם) כ"א לחשיבות הארץ אשר יצאו משם.

מ ל ח י.

נמצא דוקא מין א' בארץ והוא מטי הים שחומרין על שפת הים חפירות חפירות ומתכנס שם מי הים ויתיכש בשמש והוא המלח. ובמקומות שיצא מים הרבה ביבישה נמצא הרבה וכסרט במחוז עזה. המלח סביבות ים המלח הוא מר מאד ויש לו טעם זאלפעטר¹). ואם הושלך על האש נמס קצת ודולק טעט כמו זאלפעטר והוא מזיק הרבה לעינים (והוא מה שזוכר ברברי חכו"ל מלח סדומית שמסמה את העינים).

בארץ סוריא נמצאים גהרות שמימיהם מלוחים ומוציאים מלח. למזרח עיר חלב (אלעספא) בערך 8 שעות נמצא נחל גדול הנקרא ינהר אלדהאב² (נהר זהב) ומימיו נוסלים לתוך עמק גדול ונשאר שם והולך דוקא בימות הגשמים ובימות החמה פוסק ונתיבש, ובחדש תמוז נמצא כבר כל העמק הנזכר מלא מלח. ואומרים שמקובל אצלם שהוא נהר אהוא הנזכר בעזרא ח' ט"ו (ואולי שם ידהאב" לשון משוכש ור"ל דאהוא), ונמצא

¹ צלסון רוני נקרא מלח כאל, ולפי דעתי נה שזכר במסכת ע"ז פ"ב ו"ו נלח סלקונטיית מורבב מן סל וקונטיית נלסון קונטיין (צלסון רוני יין מצוסס) ונרקחת והכונה נלח צמני והוא סל קונטיית. ² בקצהים המלח ישנם הרי מלח גדולים שאינם סלים קלל, והמלח הזה יובא מעתיק, והוא הכוש הממשלה ירה.

תד תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ

שם כסר הנקרא 'אלחלף' ומראים שם ננסת עזרא והוא בנין ישן נושן ושם מכני עמנו בערך " אנשים, אכן אוירה צה ונקי ולכן באים שם לשבת בימות החמה הרבה מתושבי חלב. זפת ארצי .

נמצא הרבה סביבות ים המלח וביותר בזמן שרעשה הארץ דח"ל שיורד מהרים שעל שפתו ושט על פני המים ונמצאות חתיכות גדולות מאד. לפי הנראה הוא כמין לאפסא שהושלך מחרי משליכי אש. וכשנת תקצ"ד בעת שרעשה הארץ נמצא בכל הרי עיר "קארק" (עיין מקומו) יוצא מכל הסלעים זפת ארצי הרבה. אכן בשאר העתים אינו כל כך נמצא במחוז ההוא כ"א על שפתו ממש").

אבנים השורפים.

במחוז ים המלח סמוך לבנין "נעבי מוסי" נמצא מין אבנים שחורים** אשר ישרפו כמעט כפחמים והעוברים שמה ישלו בהם טאבלס. ולפי הנראה הם מין פחמי אבנים, אולם דבר נסלא נמצא בהם כאשר מובאים פה העירה לא יבערו והם כאבנים אחרים***). נתר.

בגבול מצרים נמצא מין נאטרום הנקרא בל"ע אלנאתרון שחופרין בארץ ודומה במראהו לאלוין והוא מעט ירוקי (בלויליך גרין) והמובחר הוא לבן ומעטו מלוח הרבה. ולוקחין לנקות ולטהר. ובחברון מניחים בתוך הדוד שעושים בו הזכוכית. בארץ לא נמצא כ"א שהובא ממצרים. והוא בלתי ספק נתר הנזכר בפסוק. והמפרשים (המערביים) מתרגמים קריידע שנגה היא, כי הוא אינו מטהר ומנקה.

*] הזפת שהמחבר מוזכר פה הוא החמר (אספאלט), והוא נמצא הרבה ואיכותו טוב והוא רכוש השמשלה.

**] מאבנים האלו יעשו בבית לחם פלים שונים, ועליהם יסותחו ציורים מהמקומות הקדושים שכארה"ק.

***] מעות, כי גם פה יבערו באש אך בעת שרפתם יוציאו ריח זפת כפחמי האבן ועוד יותר, ולא ישרפו לאמר כ"א לסידי.

תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ תה

גם מצאתי בספריהם שבימי קדם היו עושים מנתר הנזכר מין בורית (זייסע) ועל זה מרמו הססוק (ירמיהו ב' כ"ב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית. וכעת עושים בארץ בורית מסוד ושמן זית וכו' ועושים סה בירושלם הרבה מאד הנשלח למרחקים. מין קריידע וניספס אינו נמצא בארץ והובא מחו"ל והוא יקר הערך כמעט בערך הצוקר אף שאי קרעדא (קאנדיא) אינו במרחק רב מהארץ.

מ ת ב ת.

נחשת לא נמצא בארץ כ"א במחוז חלב (אלעספא) (עיין מה שכחבתי בשם ברתי) וכגבול ארץ מצרים נמצא נחשת וברזל. (אכן שמעתי אומרים שבהרי גליל העליון ובהרי רגלי הלכנון נמצא יסוד נחשת אכן אין איש שם על לב להשגיח להוציאו בארץ הנשמה הלזו (דברים ל"ג כ"ה ברזל ונחשת מנעלך). ברזל נמצא בהר הלכנון במחוז עיר דיר אלקאמר (עיין מקומו) והיהודים יושבי העיר ההיא שוכרים מאמיר ההרים אלה ומוציאים ומצרפין שם ועושים שם ממנו ברזלי פרסאות הסופים וכו' הנשלחים בכל הארץ.

מי מינעראליא.

בימי קדם נמצא הרבה בארץ אכן כעת לא נודע כ"א חמי מכריא שהם לדרום עיר זבריי כמהלך שלישי שעה ושם מעין שמוציא מים חמים כמעט בווערות* (ויש להם ריח גפרית הרבה ושותין ממנו גם רוחצין בו לרפואה) ויותר מועיל לחולי גיכש ורהיימאטיזמוס) ודומים לחמי קארלסבאד במדינת בעהמען ולוויסבאדען

* לא רק מעין אחד כ"א איזה מעינות חמים ישנם שם. ומדת חום המים בהמעין היותר חזק הוא $610^{\circ}\text{C} - 55$ מעל האסס. אך מי מעין אחד מיבאים לתוך המרחצאות הסובאות בסמיר, ולעוצם חמימותם יעמדו כיום חמים בהברכה עד אשר יוכלו לרחוץ בהם. ומי המעינות הנשארים שאינם הולכים כל כך בחוק ישטבו את מימיהם ליום כנרת ושאריו במקומות שיעברו בהם רושם ירוק. ובישנת תקצ"ו בעת היעשו הנירו המעינות האלו את מימיהם בכמות יותר רבה זנס חמימותם היו יותר חזק.

תו תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ

במדינת העססען). אברהים סאשא בנה אצל המעין בנין מרחץ מסואר מאוד לעוברים ושבים, ונמצא עוד מרחץ בנין ישן. וכעת שנה אי שנתקלקל צנור המעין כבנין החדש הנזכר ולא ירד בו מים כ"א כבנין הישן (ואין איש משניח לתקנו) *.

גם נמצאים עד היום מי גדר (עיין מקומו) ויש לו גיכ ריח גסרית ומימיו חמים כמו חמי טבריא** (אכן המקום ההוא כעת חרב ושטם).

גם מי השילוח פה עה"ק כמעט הוא בכלל מי מינעראליא, כי הם כנדים וטעמם מלוח ומכעס לשלשלי, וכל מי שישתה תמיד ממנו לא יחלה בתולי הקדחת אשר שכיח הרבה בארץ (זה ידעתי בנסיון)***.

נשלם פרק ג' גדר הדומם

עד מתי החזון התמיד והפשע שומם.

* [זה זמן שתיקנו שני המהצאות, וגם ענלות חלבנה מהעיר עד המהצאות.]

** [בנדר ישנם איוה מעינות מהם חמים ומהם פ"ש"ים אך עד היום לא נבנה בהמקום הזה כל מרחץ, וכ"כ רבים מאלה שלא מצאו תיוסה למחלתם בחמי טבריא ילכו לרחץ בהמעינות האלה ומהם ירפאו.]

*** [מי השלוח מלוחים רק טעם ואינם כלל בנדר מי מינעראלי, ואין להם כל שנולה מיוחדת ונסיון יחידי איננו נסיון כלל.]

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תז

מאמר העתים .

למטר השמים תשתה מים (דברים י"א א').

בן הדבר עד היום הזה וכמעט בכל כתי הארץ נמצאים בורות (ציסטערנע) אשר בהם מתקבץ מי הגשמים היורדים מהגנות והם חפירות עמוקות ורחבות סגורות המיוחדות בטיח "קעסרמיל" (עיין לעיל) והוא דומה כמעט לטיח זכוכיית (גלאזירט) ולא יאכד אף טפה א' (אבות פ"ב בור סיד שאין מאכד טיפה). גם נמצאים מעינות הרבה אשר מהם ישתו ובפרט בעיר שבם שנמצאים הרבה בתוך העיר יותר מכל ערי הארץ, ואם יאחר הגשם לרדת יבשו המעינות וגם הכורות רקים הם .

יורה ומלקוש. אם השנים בסדרם יחל הגשם לרדת בתחילת חרש מרחשוון, והגשם בחדשים אלה נקרא יורה, ויתמיד לפעמים שבוע א' יום ולילה ואה"כ יפסוק זמן מה ולפעמים ימים ושבעות ויחל עוד ויפסוק עד סמוך לאדר ואז נקרא מלקוש והוא ע"פ הרוב בחדש אדר וקצת חדש ניסן והוא יורד בזעף גדול ולעתים רחוקים יתמיד המלקוש עד חצי חרש אייר (1).

(1) לא ידעתי טעם הדבר למה תקנו חז"ל להצטיל זמן רדת הגשמים לענין מעבית ע"פ החדשים (ז' מרחשוון י"ז זו ר"ח כסלו) שהוא ע"פ ונהלך הלצנה ולמה לא תקנו ע"פ ונהלך השמש, הלל עמות השנה חלוי' בנהלך השמש (כמו שתקנו השאלה בחול' ס' יום מתקופת חשרי) ועינינו רואות שבשנת העיבור יאחר הגשם ע"פ הרוב כי אף שהגיע י"ז צונחשוון או ר"ח כסלו בשנת העיבור עדיין לא הגיע עת השנה (ונהלך השמש) בשנים הפשוטים. ולא כנלל צפוטקים שוואחרים להתענות בשנת העיבור. חולי לפי שרוב השנים פשוטות הן לא שנו הקדר והחיקון גם בשנת העיבור .

בספרו דברי יוסף וירושלם חרב"ב) שאלה מ"ה מאריך המחבר

לסלפל בענין זה, וחולית דבריו הם :

שלין סברא לומר שבשנה מעוצרת ישנו קדר החדשים לענין מעניות ואשר כי בזמן הפחלים והאמוראים היו מקדשין ע"פ הראי' ופחמים הרבה

תח תבואות תוצאות הארץ, מאמר העתים הארץ

אחר שירד היונה כבר נתרכך הקרקע קצת ויחל איש האדמה בעבודת האדמה ויחרוש ויזרע ויחרוש שנית לכסות הזרע (עיין שבת דף צ"ב הנא בא"י קא').

בימות החמה כמעט לא ירד אף טפה א' ואף שלפעמים התקדרו השמים בעבים. בימות תר"א ער"ח תמוז אחר חצות היום ירד גשם הרבה גשמי בורות ויהיה הדבר פלא בעיני כל יושב הארץ כי אמרנו נישתנו סדרי מעשה בראשית. והפסיד לפירות הארץ.

לפי רוב הגשמים כן ברכת הארץ, ואם לא ירד יהיה רעב בארץ כי לא יצמח דבר. בשנת תקצ"א לא ירד כמעט כלל ועיקר, והי רעב גדול בארץ עד שעלה ערך החטים מן אי וחצי עד י"ח וזתהיעת צרה ליעקב לא תקפ"ץ**). הגשמים בא"י ע"פ

כבר הגיע בכ"ח אדר ולא ידעו אם יעברו לו... ועל כל ענין לא שייך לומר שנה מעוברת קודם מדש אדר, ואם כן אי אפשר לומר שישהנו קדר מדשי מרחשון ובקלו וכל הסעניות אם רק נחמש אדר נודע להם שמוכרחים לעבר השנה... ומאחר שכלינו שבזמן ההנאים והאמוראים חשבו כל השנים על הקדר, ואף שבסוף השעברה השנה באמת עם כל זה הלכו על סדר השנים, גם לחשבו אף שידענו מקודם ששנה זאת מעוברת [עס"י הקציעות] איך לנו לשנות הקדר... ולדעתי לא נשגיחין בשנה העובר גם בזמנו על העבור בענין חגיגות הבשמים, ובדאי איך מאחרין קדר הסעניות מקדמ השנה בחגיגתן* (עיין גם בחוכך).

* הפוסקים הראשונים אמרו לא אהרו את זמן החגיגות אולם הו"ד ירושלם האחרונים שהיו בראשית המאה הששית שכתב ראי בנימין שבישנים מעוברות מתאחר הניש המידה המביטו לאהר את סדר החגיגות שכן נמצא בתוב במנהגי הו"ד ירושלם ששנת תקי"ט יאילך (בקובץ מושב וקנים שבישיבת הסדר לאברהם ובנין שלמה) בזה הלשון יבשנה מעוברת אם יש עצירת נשמים מאחרין סדר החגיגותי גרסם במקף ספר בנימין וקרוב"איש" להתחיל זכו כמנהגו יעקב שאול אלישרי ובסוף ספר 'חקנות ירושלם' תוצאה ישנה (ירושלם תרמ"ג). ובן נהגים עד היום.

** (נזיש כל סאה) אך ערך הנזיש ה" או סי' די' מערכי הנכהי והפאה

היתה או קטנה בשליש מהפאה הנכחית.

*** ר"ת לא תקפ"ץ פנינים צרה

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תמ

הרוב מרוח מערבית או מערבית צפונית מערבית ואח"כ יהפך הרוח לצד מזרח ונעשה האויר צח ונקי.

ש ל ג .

ברוב השנים לא נראה בארץ אכן לפעמים נמצא שלג הרבה (ובזמנא איזהו שבועות*) בפרט בחדש שבט. (בשנת תר"ד ירד מעט שלג ליל ובשחרית כי"ב ניסן). זמן נזכר במסכת יומא דף ל"ה ע"ב במעשה הליל הנשיא. וכן בספר סכ"י א' י"ג כ"ב שהיה שלג הרבה בארץ. בשנת תקי"ד היה שלג הרבה מאוד וקור גדול עד שמתו מקרירות כ"ה אנשים בגליל אצל עיר נצרה. ושבעתי בשם זקן א' ישתמיד השלג בשנה ההיא עד חדש סיון וכמעט לא נמצא מנין בבה"כ שה עה"ק בהג השבועות כי בלילה ההוא ירד השלג כל כך עד שלא יוכל כמעט איש לצאת החוצה בשחרית עת התפילה¹. גם שנת תקנ"ח היה שלג הרבה סביבת ירושלים.

ערך חום האויר.

כדרך כללי בימות הנשמים 8° או 9° מעל האסס בבלי מהצדמאמער R. בימות החמה הוא ע"ס הרוב 21° או 22° ויעלה לפעמים עד 26° .

* נחמא ועל היותר מזה שבוע.

¹ ב"ב כ"ב ע"ב במעשה הליל הנשיא. וכן בספר סכ"י א' י"ג כ"ב שהיה שלג הרבה בארץ. בשנת תקי"ד היה שלג הרבה מאוד וקור גדול עד שמתו מקרירות כ"ה אנשים בגליל אצל עיר נצרה. ושבעתי בשם זקן א' ישתמיד השלג בשנה ההיא עד חדש סיון וכמעט לא נמצא מנין בבה"כ שה עה"ק בהג השבועות כי בלילה ההוא ירד השלג כל כך עד שלא יוכל כמעט איש לצאת החוצה בשחרית עת התפילה¹. גם שנת תקנ"ח היה שלג הרבה סביבת ירושלים.

² ב"ב כ"ב ע"ב במעשה הליל הנשיא. וכן בספר סכ"י א' י"ג כ"ב שהיה שלג הרבה בארץ. בשנת תקי"ד היה שלג הרבה מאוד וקור גדול עד שמתו מקרירות כ"ה אנשים בגליל אצל עיר נצרה. ושבעתי בשם זקן א' ישתמיד השלג בשנה ההיא עד חדש סיון וכמעט לא נמצא מנין בבה"כ שה עה"ק בהג השבועות כי בלילה ההוא ירד השלג כל כך עד שלא יוכל כמעט איש לצאת החוצה בשחרית עת התפילה¹. גם שנת תקנ"ח היה שלג הרבה סביבת ירושלים.

מעלות מתחת להאסס.

תי תבואות תוצאות הארץ, מאמר העתים הארץ

רעמים וברקים נמצאים הרבה ודוקא כימות הגשמים ולפעמים יזיק. כלי מוריד הברכה (1) (בליטצאבלייטר) לא נמצא בכל הארץ (2).

רוחות.

אף שכימות החמה חום גדול בארץ עם כל זה האויר ממוצע ע"י הרוחות שמקררים האויר (ומצאתי במדינת איטליא האויר מתומם יותר מבארץ כי לא מצוי שם רוח המקרר כמו בארץ, וחסד גדול הוא). וכזמן שלא ישב הרוח צער גדול לכל יושבי הארץ כי החום כבד וכמעט בוער. (כלי מתכת מונח בחצר ישכני איזהו שעות בשמש ולא היה אז רוח ויבוא ילד לקחתו ויקחו בידו ויעלו אבעכעות ביד הילד כאילו נגע באיש ממש). מסיכה זאת כל כיבר הירדן ובפרט מחוז טבריא מבורך ופוריה ושם נתבשלו כל התבואות והפירות ראשונה מכל הארץ כי החום (האויר) מוסגר בין ההרים ולא ישב שם הרוח כבכל הארץ, ובעיר טבריא כמעט כל יושבי העיר ילכו בימות החמה בלא מלבושיהם כ"א בכתונת גדולה (3).

גם בזמן הגשמים רוחות גדולות בארץ ובדרך כללי רוח המזרחי מורה על קור ומפסיק הגשם. המערבי מורה על גשם, הצפוני מפסיק הגשם, אולם אם כבר נשב קודם שירד הגשם מתרבים העננים ומפסיק הגשם מאוד. וע"פ הרוכ גשם עם רוח צפון יתמיד

(1) אחי הגדול הרב מנחם"ס כ"י כתב לי שלמי דעתו כבר מרווח כלי זה בחוקפתא דקצת סוף ע"ז וז"ל הנוחנת ברזל צין האפרוחים הרי זה מדרכי האנוכי ואם נפני הרעמים ואם נפני הצרק הרי זה נוחר עכ"ל. ואני אמרתי שגם צירוסלמי סוף מסכת נזיר מרווח וז"ל אף הדין קערה דחיל וון הדין פרזלא עכ"ל ע"ס.

[*] בהזמן האחרון הנהיגו את הכלי הזה בבתי הצבא.

[**] גם זה נשתנה והם תולכים במעילי בד לכנים וקלים.

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תיא

אזוהו ימים¹). רוח הדרומי מביא נשם ומורה על החום.
 בדרך כללי רוח צפונית מערבית מאלול עד כסליו.
 מכסליו עד אדר ע"פ הרוח רוח דרומית מערבית ורוח דרומית.
 מאדר עד תמוז רוח מזרחית. ומתמוז עד אלול רוח צפונית.
 רוח המערבי הוא התדירי מכל הרוחות ירושלמי בתרא פ"ב ד"ט
 ר"ע אומר לכל רוח הוא עושה ומרחיק חוץ מן המערבה שהיא
 תדירה. רב מנא היה מהלך עם מוכי שהין א"ל אביי לא תהלוך
 ממדינחא אלא ממערבה עכ"ל).

ר ע ש.

הפשתי בספרים ומצאתי שהיה רעשים הרבה בארץ ואלו הן :

א' בזמן עוזה הנזכר בפסוק.

ב' בזמן הורדום ונהרגו אז "אלף אנשים²).

(1) נשלי כ"ה כ"ג רוח לפון תחולל גשם. פירש רש"י תוליד
 ותצא לח הגשם. וכן דעת הרד"ק. ולצע"ז פירש תמוז הגשם ע"ש.
 וע"פ המליאות צ' פרושים נכונים כי רוח הלפון מוליד ומפסיק הגשם
 כמו שכתבתי. ודברי רל"ג אינם ע"פ המליאות וז"ל כמו שהרוח
 הצפונית תצא הגשם צירושלם כי היא תצא שם האדים העולים והים
 כי הים הוא לפוני לה עכ"ל. והלא ידענו שים הגדול ונערה לה
 ולכל הארץ. וכונת התרגום רוחא גרציתא לא זכיתי לדעת. ורחוק
 הדבר לומר שכונתו על רוח הנערצית (שהיא צאונת תוליד הגשם
 יותר מכל הרוחות) ולד המערב נקרא צל"ע "אלגרצ" (געין תמורת
 עין והוא כמו ערצ מערצ). ול"כ רוחא גרציתא ר"ל רוח המערבי.
 או שהוא מלשון גרצא הלילה (צרכות דף ק"צ) ר"ל עודד הלילה שהוא
 לשון סתר כמו לפון. או שהוא לשון זיל גרציא (שצת דף קמ"ח) ר"ל
 משכהו והציאהו.

(2) לפי דעתי הוא הרעש שנזכר ריש מסכת מגילה כשרלה
 יצ"ע לתרגם הנציאים כי הוא היה צומן הורדום, וגם היה רעש א'
 צומן הורקנוס וארקטוזלום כנזכר במסכת קמח דף פ"ג ע"צ*) (עיין
 לעיל סוף פ"א).

[* איננו מוכח כי דודל נזכר לפרש על ד"ע י' והתרגשות הרוחות של יושבי

הארץ על המעשה הרע והמהועבו יעו"ש.

תיב תבואות תוצאות הארץ, מאמר העתים הארץ

ג' בשנת 4075 ונחרבה עיר רבת בני עמון.

ד' בשנת 4344.

ה' בשנת 4506.

ו' בשנת 4509.

ז' בשנת 4516.

ח' בשנת 4865.

ט' בשנת 4874.

י' בשנת 4880. בזמן באלדואין מלך הנצרים.

יא' בשנת 4930.

יב' בשנת 4962.

יג' בשנת 5518 ונחרבה עיר בעל ביק בבקעת הלבנון.

ובעיר צפת תו"כ נהרגו מאה וארבעים נפשות.

יד' בשנת 5594 (הרעש הראשון ששמעתי והרגשתי מימי).

טו' בשנת 5597 ונחרב צפת ומכריא ועוד כפרים הרבה.

כל אלה היה בא"י והם רעשים גדולים וחזקים שהיה ע"י

מפולת גדולה שנחרבו המקומות ונהרגו נפשות. אכן רעשים

קטנים וחלושים שאין בהם סכנה ומפלת כמעט אין מספר להם והם

כמעט בכל שנה ושנה (בשנה זאת [תר"ה] הרעישה הארץ ב' פעמים).

ובארץ סוריא יותר מצוי הרעש ובפרט בזמן מלחמת הנוצרים.

בארץ סוריא בערי אנמיוכיא וטראבלוס וכו' הרעישה הארץ

פעמים הרבה מאוד. בשנת ה' תקפ"א נחרבה עיר חלב (אלעספא)

ע"י הרעש ומתו בה לאלפים. (ובחלקד' אי"ה אאריך מדבר זה).

עתות השנה.

ועתה אזפיר סדר השנה ע"פ החדשים*.

ניסן. ע"פ הרוב גשמים הרבה (ובפרט בחצי החדש הראשון) ורוח

(* למען יהי להקוראים מושג נכון ממזג הארץ ואוירתה ימי הנשמים וכמותם.

ההחות וכו' בכל חדשי השנה. הננו מצרפים פה לוח מיטרולוגי מסודר ומרויך הנערך

ע"י הרשימות של החברה הבריטאנית לחקירת ארץ פלשת שנעלו פע"ק.

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תיג

גדול ולפעמים קור. ואז יתבשלו הירקות הקשים כגון עכביות ופולים וכו', וכל הארץ מלא פרחים ויושנים. כשבאתי לארץ בחדש ניסן מצאתי כל עמק שרון כמו בחו"ל בחדש תמוז ואב. גם נתבשלה כבר השעורה (והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב). בשנה זאת (תר"ה) הובאו חטים חדשים מ-אלגור" תחילת החדש והוא לעתים רחוקים מאוד. אייר. האויר צח הרבה וכבר פסק הגשם ולא נראים עננים ברקיע הישמים. החום מעט. בניכר הירדן כבר הגיע זמן קצירת החטים. ובשאר מקומות לא נתבשל אז כ"א בערך החצי (האלב ריף) וקוצרים ממנו ונתיבש או בשמש או באש והוא קלי הנקרא בליע אלפריק. ונתבשלו אז המלפפים (נורקען) הקטנים. במחוז עזה כבר נתבשל אפראקאזען. סיון. ירב החום ולא נראים עננים. הטל מעט ונתבשלו כל מיני ספלויםען וכבר נקצר כל תבואות הארץ. תמוז. ירב החום מאוד. הטל מעט ונתבשלו פירות הרבה התפוחים אגסים וקצת ענבים וכו' האבטחים הקשואים וכו'.

אב. החום ירב עוד ונראים עננים. הטל ירב ונתבשלו התאנים והחרובים.

אלול. החום מתמעט, עננים הרבה, הטל ירב בלילה כמעט כגשם, ונתבשלו ענבים והרימונים והשומשמן וחבושים (קוויטטען) ולימאני.

תשרי. החום כבאלול, עננים הרבה מאד, הטל מתמעט ולפעמים ירד גשם. כבר נתבשלו הזיתים והתמרים.

מרחשון. עננים הרבה ורוח גדול וגשמים, ואז נתבשלו האתרוגים (ר"ל שהם ראויים לאכילה) וקצת מתפוחי זהב (אראנגען) ואסלאזיניע ולפת (ריבען) ועוד מיני ירקות.

כסליו. דומה למרחשון, וכבר מתחילים לזרוע התבואה, ואראנגען ואסלאזיניע נתבשלו כבר, והם מתבשלין עד חדרש ניסן ואייר (עץ הדר פרי שדר באילן).

שבט. קור הרבה, הלזים (מאנדעלן) פורחים (בליהען), וכבר

תֵּיד תְּבוֹאוֹת תּוֹצְאוֹת הָאָרֶץ, מֵאִמֵּר הָעֵתִים הָאָרֶץ

נִתְכַשְׁלוּ רֹב הִירָקוֹת צִנּוֹן וְכִרֹּב וְקִלְקֵם וּבְצֵלִים (יִרְוִקִים)
וְנִמְצְאוּ עַד אֵלּוּל.

שֶׁבֶט. קוֹר הַרְבֵּה וּלְפַעֲמִים שֶׁלֵּג וְקָרָח דָּק.
אֲדָר. הָאוֹיֵר מִמּוֹזַג וּלְפַעֲמִים רוּחַ גְּדוֹל עִם גֶּשֶׁם רַב. אֲלֵנוֹת הַפִּירוֹת
פּוֹרְחִים וְנִתְכַשְׁלוּ הַשּׁוֹמֵי עַד סִיּוֹן.
(מִמַּעַמַּד הָאוֹיֵר כְּעִנֵּין הַבְּרִיאוֹת אֲדָבָר אֵיִה בַחֲלֵק ד').

נִשְׁלַם מֵאִמֵּר הָעֵתִים
לְחַכְמִים יוֹדְעֵי הָעֵתִים.

